

жан ануй

АНТІГОНА

переклад

і вступна стаття

ЖЕНІ ВАСИЛЬКІВСЬКОЇ

Jean Anouilh

від перекладачки

«Антигона» Ануя має, суттю, мало спільного з Софокловою «Антигоною». Ця остання, дочка Едіпа та Йокаста, хоче поховати свого брата Полініка, якому володар Креон відмовив похоронних почесностей. У тому полягає її обов'язок перед богами й родиною. Конфлікт тут між божеським та світським правом, між релігією та державою. І населення Тебів, самозрозуміло, схвалює поведінку героїні, яка діє згідно з веліннями вищої сили.

У псевдо-клясичній та псевдо-мітологічній п'єсі Ануя героїня сама. Вона виконує не волю богів, а свою власну, і населення, ясна річ, не по її стороні.

У трагічних, т. зв. «чорних» п'єсах Ануя герой живе й гине в невимовній самоті. Не тільки тому, що люди його не розуміють, але також — і переважно — тому, що світ, який його оточує, — світ абсурду, світ без космічної логіки. Любов, спочуття, милосердя — тільки допоміжні засоби для охорони від жорстокої правди. Герой свідомий того, і у безглуздому, порожньому світі він існує й заперечує безглуздя тільки силою свого особистого рішення та вибору, чистотою та безкорисністю своєї дії, яка наближається до Жідового „acte gratuit“.

Чому ж тоді герой чи героїня приречені на смерть? Чому вони не можуть жити, виконувати один по одному низку отаких „actes gratuits“, які повинні б зробити їх членами інтелектуальної та етичної еліти світу?

Воно неможливо з дуже простих причин. Чистота й дитяча невинність героя не можуть витримати у брудному, низькому світі обману та брехні. Світ героя — світ снігових вершин, що височить над життєвими нетрями. Тим то, під час як його оточення гние, герой або поволі замерзає в гірських снігах, або ж, як от Антигона, кидається стрімголов у провалля, щоб прискорити неминуче.

Антігона прагне заперечити безглуздя світу. Креон хоче його злагіднити і, по можливості, зменшити. Похоронні почесті для Полініка, що їх Антігона так уперто намагається віддати, — тільки претекст. Вони правлять лише за нагоду підвестися з-поміж інших і незалежним рішенням, опертим на власну совість, довести, що людина здатна виконати все, свobodно вирішене й правильне згідно з особистим моральним кодексом.

Щоправда, на підставі діалогу Антігони з Креоном можна дещо сумніватися, чи рішення Антігони цілком «свobodне» й «свідоме». Бо, можливо, його зумовлено рядом підсвідомих рушійів, які змушують її діяти саме так, а не інакше.

Справді, чи не служить настава Антігони тільки маскою, яка приховує психічний гін до самознищення? Чи захотіла б вона наражатися на смерть, якби то Етеокл, а не Полінік був знеславлений і потребував гідного похорону? Чи не діє вона лише тому, що Полінік був її улюбленим братом?

Та хоч які були б глибинні чи підсвідомі дивтуни її чину, для неї досить того, що чинить вона у переконанні: правда, мовляв, по її боці.

Своєю чергою, Креон також цілком певен, що правда за ним. Його аргументи переконливі. Вони настільки переконливі, що під час німецької окупації, коли п'єсу вперше прали у Парижі, влада не чинила вистави ніяких труднощів. Сучасники-французи вбачали в героїні алегорію свobodолюбної Франції, але для німців, звичайно ж, героєм був Креон. В їхніх очах Антігона видавалася всього лише впертою дівчинкою, яка безоглядно, не зважаючи ані на суспільство, ані на родинні обов'язки, робить те, що їй забавнеється.

Креон — голова держави. З нього мудра й розважна людина, яка погодилась керувати «судном» республіки. Для німців він був героєм обов'язку, дисципліни, самозречення, був героєм життєвим. «Легко сказати „ні“, — каже Креон, — навіть якщо доведеться вмерти. Все, що лишається, — не рухатись і чекати. Чекати на життя, чекати навіть на смерть...» І перед тим: «Щоб сказати „так“, треба підняти, засукавши рукави, треба набрати повні пригорці життя, треба занурити в нього руки аж по лікті.» Креоном промовляє голос життєвої мудрости, голос людини, пристосованої до існування. Антігона, навпаки, це істота, яка шукає нежиттєвого абсолюту. Вона знає, що в суспільстві для неї місця нема. Вона народилася не на те, щоб «зрозуміти», а на те, щоб сказати «ні» — і вмерти.

Тут трагічний конфлікт не між любов'ю та обов'язком, не між божеським та державним правом, навіть не між родинним почуттям та суспільним сумлінням. Трагедія в непримиренності абсолюту, якого прагне сягнути героїчна особистість, із тим підпорядкуванням, тією пересічністю, якої вимагає загал. Герой, який бажає діяти згідно з власним, індивідуальним сумлінням, засуджує себе на смерть. Не чекаючи на те, щоб та смерть прийшла поступово, спричинена кусанням нікчемних людських комах (вартових, яких ніщо не обходить, окрім підвищення зарплатні), герой прискорює смерть.

Він спалахує на мить останнім смертельним сяйвом, після якого лишається сама темрява.

*

По чому ж тоді боці правда?

І Антігона, і Креон вирішили свobodно, — принаймні їм так здається. Вони самі вибрали свої ролі. Однак Антігона діє винятково у згоді з особистим сумлінням, тоді як Креон бере до уваги інтереси загалу.

Що ж важливіше: особисте сумління й людська індивідуальність чи загальний спокій і добробут, навіть коли спокій і добробут можуть існувати виключно коштом брехні? Чи збереження людського Я, а чи забезпечення життя, ба радше існування інших? Чи ego, чи alter?

Конфлікт, здавалося б, такий простий — конфлікт між егоцентризмом та альтро-орієнтацією. Він, однак, не позбавлений нюансів. Тим то й відповідь на запитання не легка.

Бож ідеться тут не про егоїзм вартових, які взагалі не знають свого Я (можливо, навіть його й не мають!), а про егоцентризм Антігони, яка сводома вартісних і небуденних прикмет своєї особистости. Вони, прикмети, у компромісі неминуче б загинули.

З другого боку, справа й не у сліпому альтруїзмі, який також не знаючи себе, несвідомий власних потреб, вичерпується нінащо, — як от Еврідіка, що в'яже светри для бідних. Справа в альтро-орієнтації Креона, людини, сводомої своєї ролі в житті й готової на багато болючих, проте потрібних поступок.

Відповіді на запитання у п'єсі нема і бути не може. П'єса Ануя не відповідь, не пояснення, не психологічна студія, а — виклик. Не виклик богам, які не беруть участі у дії, а виклик людській долі. І то, знову ж таки — не класичному фатумові, а долі людини двадцятого сторіччя, виклик „condition humaine“, виклик проваллю між людиною та всесвітом.

Це зов людини, що кричить у порожнечі, в самотності, там, де ніякого одвіту, oprіч відлуння її власного голосу, бути не може. І людина повнотою сводома того, що хоч як вона старатиметься підвестися до зір, зорі не нахиляться до неї. А її гін у безмежжя, її туга за абсолютном — лише біг «комети, яка ніколи не досягне мети»...

Є різні роди взаємин людини з всесвітом. Є крикливе богоборство, по-казне «безбожжя», за яким надто явно проглядає острах — ануж, мовляв, «там щось таки існує». Є атеїзм байдужості, який ховається за зовнішньою звичною обрядовістю і нею лицемірно протиставляється кожній спробі її, обрядовість, порушити. І є, нарешті, настава особливого роду, настава відповідальності на той випадок чи на той час, коли вищі сили у своєму незвіданому чині полишають людину або людство на власний розсуд.

В «Антигоні» Ануя йдеться саме про такий третій випадок. Вона стає перед людиною наполегливий запит: чи спроможна людина пронести на своїх плечах абсолютну моральну відповідальність через той переходовий час «абсурду», час порожнечі між загальним сплосченням обрядових слів та майбутнім відродженням віри з джерел, які б'ють за недалеким обрієм?

З такого погляду ми можемо недвозначно відповісти, що «ні» Антигони править за одне велике «так».

*

Жан Ануї народився 23. червня 1910 у Бордо. Його освіта закінчилась на правничому факультеті Паризького університету, який він відвідував протягом півтора роки. Він неохоче розповідає про себе. Його бажання: думка про Ануя-письменника повинна утворюватися лише на підставі його творчості.

П'єси його звичайно ділять на дві групи: т. зв. «чорні» («Антигона», «Медея» або «Жайворонок») та т. зв. «рожеві» («Баль злодіїв» або «Леокадія»). У «чорних» герой звичайно гине, в «рожевих» він залишається живим, і п'єса закінчується щасливо. Самому авторові ближчі до серця «чорні» п'єси, тому що в них існує підстава до *трагічного*, а не до *драматичного* конфлікту, тобто — конфлікту безкомпромісовості, який без порівняння яскравіше виявляє важливі для автора ідеї.

Прем'єра «Антигони» відбулась 4. лютого 1944 у театрі «Ательє» під режисурою Андре Барзака, з Монель Валянтен у заголовній ролі.

Навесні 1948 еміграційний ансамбль Володимира Блавацького виставив (у таборівій оселі Регенсбургу, Німеччина) річ уперше по-українському, в перекладі, зробленому з німецького перекладу.

Наша скромна спроба являє собою перший український переклад безпосередньо з мови оригіналу.

Ж. В.

д і ю т ь :

АНТИГОНА
ІСМЕНА
КРЕОН
ГЕМОН
ЕВРІДІКА
НЯНЯ
ПОСЛАНЕЦЬ
ТРОЄ ВАРТОВИХ
КОМЕНТАТОР (ПРОЛОГ, він же ХОР)

«Антигона», пролог. Ансамбль українських акторів під керівництвом Володимира Блавацького. Регенсбург, весна 1948

„Antigone“, le prologue. Le Théâtre Ukrainien en exil sous la direction de Blavatzky à Regensburg, printemps 1948

Невтральні декорації. Троє однакових дверей. Коли розкривається завіса, всі дійові особи на сцені. Вони розмовляють, в'яжуть спицями, гуляють у карти.

ПРОЛОГ (відділяється від групи й виходить наперед) От уже все й готове. Дійові особи відіграють для вас історію Антигони. Антигона — он вона, маленька, худенька, сидить сама собі й мовчить. Дивиться просто себе. Думає. Думає вона про те, що от-от стане Антигоною, що раптом вона вже не буде такою худорлявою, смаглявою, скритною дівчинкою, якої ніхто в родині не брав насерйоз, а підведеться сама проти всіх, сама-самісінька виступить проти Креона, свого дядька-короля. Вона думає про те, що їй доведеться вмерти, про те, що вона молода, що їй хотілося б ще пожити. Та що вдієш! Її звать Антигона, і ролю свою їй доведеться грати до кінця.

І, починаючи від тієї хвилини, коли розкрилася завіса, вона відчуває, з якою неймовірною швидкістю віддаляється вона від сестри, від Ісмени. Ви бачите її, ось вона сміється й жартує з молодим чоловіком. І вона віддаляється від нас усіх, що сидимо або стоїмо тут, безтурботно на неї дивившись, — ми ж бо не приречені вмерти сьогодні увечері.

Молодий чоловік, з яким розмовляє світловолоса, гарна та щаслива Ісмена, — Гемон, син Креона. Він наречений Антигони. Хто б міг подумати, що вона йому сподобається! Він любить танці, любить ігри, змагання, успіх, гарних жінок. Ясна річ, Ісмена краща за Антигону. Здавалося б, вона і Гемон створені одне для одного. Але одного вечора був бал. Ісмена сяяла новою вечірньою сукнею. Гемон протанцював з нею кожен танок, та того самого вечора, перед кінцем балу, він несподівано пішов шукати Антигону. І що ви думаєте? Він знайшов її вона мріяла десь у темному кутку, а він попросив її, стати йому за жінку. Годі було те зрозуміти. Проте, Антигона ані-ні не здивувалась. Вона поважно глянула на нього, ледь сумовито всміхнулась і мовила «так». Ото й було все. Оркестра заграла ще до одного танцю. Оточена гуртком молодих людей, Ісмена голосно сміялась. І що ж — от стоїть Гемон, який сподівається одружитися з Антигоною. Це, звичайно, ніколи не станеться. Та Гемонові й на думку не спадає, що ніколи на землі не буде чоловіка Антигони, що княжий титул принесе йому самий лише привілей передчасної смерти.

Сивоволосий, могутньо збудований чоловік, який сидить, поринувши в задуму, а при ньому молоденький паж, — то Креон, король. Обличчя зморщене, він утомлений. Його гра — важка гра вождя людей. Коли від був молодий, коли Едіп королював, а Креон грав тільки першу роль при дворі, з нього була інакша людина. Він кохався в музиці, в рідкісних рукописах, любив провадити цілі пообіддя в антикварних крамницях Тебів. Але Едіп загинув, загинули й сини Едіпові. Покинути мусів Креон свої книжки, дорогі свої палятурки, мусів засукати рукави і перебрати на себе королівство. Часом увечорі, коли він іде спати, перемучений цілоденною працею, він питає себе, чи дійсно ж варто бути вождем людей. Чи не краще, мовляв, таку брудну роботу залишити іншим, простішим, менш освіченим. Але ось він прокидається вранці, і старі проблеми й далі чекають на розв'язку. Він устає, спокійний, і веде далі своє діло сумлінного робітника.

Ота старенька дама з в'язанням, поруч з нянею, яка виховала обох дівчат, — Еврідіка, Креонова жінка. Вона в'язатиме під час усієї вистави, аж поки надійде їй черга віддалитися до своєї кімнати і вмерти. Вона добра жінка, достойна, добросердна істота. Та від неї — ніякої допомоги для чоловіка. Креон — сам. Сам із своїм пажем, який ще такий молодий і який так само ні в чому не може стати йому в пригоді.

Той блідий молодий чоловік, що мріє, притулившись до стіни, — посланець. Децю пізніше він вибіжить, щоб оголосити смерть Гемона. Він передчуває нещастя. Тим то й стоїть він осторонь від інших, не хоче ні з ким розмовляти.

А оці троє червоноликих, картярі з кашкетами набакир — вартові. Вони непогані люди. У них є жінки і діти, їх непокоять ті самі щоденні турботи, які облягають нас усіх. Та одночасно вони поліцаї. Ось незабаром вони спокійнісінько, без найменшого хвилювання потягнуть котрогось обвинуваченого до в'язниці. Від них тхне часником, ремінням, горілкою, і їм цілковито бракує уяви. Вони помічники права. Вони завжди невинні, незалежно від того, в які злочинні діяння вони замішані. Вони постійно задоволені з себе і з справедливості. Вони готові заарештувати всіх людей, включно з самим Креоном, якщо новий вождь Тебів дасть такий наказ.

А тепер, як ви вже з усіма познайомились, особи можуть заграти вам свою історію. Вона починається тоді, коли двоє синів Едіпових, Етеокл та Полінік, які мали володарювати спільно, рік за роком чергувавшись на троні тебанському, взяли та й убили один одного у двобої під мурами міста. Етеокл, старший брат, відмовився поступитися місцем після першого року панування. Семеро чужоземних князів, Полінікових союзників, були переможені під сімома брамами Тебів. Тепер місто врятоване. Двоє братів-ворогів мертві. Король Креон видав урочистий едикт: Етеокла, доброго і справедливого брата, — поховати пишно, з належними почестями, а Полініка, негідника, бунтівника, волоцюгу, — викинути на поле, щоб він там лежав, щоб його шматували круки й шакали, щоб лежав без похоронних плачів, не покритий землею. А хто наважиться віддати йому похоронні почесті, буде нещадно покараний смертю.

Під час мови ПРОЛОГОВОЇ діюві особи відійшли одна по одній. Тоді відходить також і ПРОЛОГ.

Освітлення на сцені змінилося. Тепер світанок, сірий і блідий, у домі, що ще спить. АНТИГОНА прочиняє двері і, боса, навшпіньках, скрадається з надвору до кімнати. Сандали тримає в руці. Зупиняється на хвилину і нерухомо, напружено прислухається. Нараз увіходить НЯНЯ. Побачивши АНТИГОНУ, спиняється.

НЯНЯ О, а то звідки? Такої години?

АНТИГОНА Була на прогулянці. Ну й гарно ж. Усе сіре-сіре. А тепер уже ні. Весь світ змінився, неначе листівка став — увесь рожевий, і зелений, і жовтий. Треба вставати раніше, няню, коли хочеш побачити світ без барви. (Хоче йти собі.)

НЯНЯ Ніч була ще чорна, хоч в око стрель, як я встала. Думаю — піду до її кімнати, гляну, може ковдру вночі скинула. Приходжу — а її нема.

АНТИГОНА Сад ще спав. Я збудила його, няню, чувш. Дивилась на нього, а він того й не знав. Який чудовий сад, коли він ще не думає про людей!

НЯНЯ Ага, то ти собі на прогулянки ходиш. Та ще й через задні двері, ті, що я забула зачинити.

АНТИГОНА Усе мокре було на полях, чекало. Усе застигло — і чекало. Тільки мої черевики чалапали по дорозі. Так голосно, що страх. Ну, і мене воно трохи турбувало, бож я знала: добре, що те все, яке чекає, чекає не на мене. Тоді я взяла та й скинула черевики. І прослизнула на поле так, що ніхто й не бачив.

НЯНЯ Добре було б помити ноги перед тим, як повернешся до ліжка, ти, панянку.

АНТИГОНА Я не йду назад до ліжка.

НЯНЯ Об четвертій годині? Ба й четвертої ще не було. Я ото встаю, щоб подивитись, чи бува не скинула ковдру, аж тут ліжко холодне, і нікогісінько в йому.

АНТИГОНА Як ти думаєш — якби то кожного ранку вставати отак, як сьогодні, то чи кожен раз було б так чудово бути першою дівчиною надворі?

НЯНЯ Ранок, ну й сказала! Ніч була. І ти, брехухо, ти хочеш, щоб я повірила в якісь там нічні прогулянки? Кажи, де була?

АНТИГОНА (*з дивним усміхом*) Правда твоя, ще ніч була. Тільки я одна в цілій природі гадала, що то ранок. Чудесно, няню. Я сьогодні повірила в ранок.

НЯНЯ Вдавай дурненьку, вдавай. Знаємо тую пісеньку. Була й я дівчиною. Та й не згідливою та тихенькою, а впертою була, завзятою, як от ти. Звідки прийшла, кажи, пуста ти дівко?

АНТИГОНА (*нараз споважнівши*) Ні, не пуста.

НЯНЯ Виходила до когось, правда ж? Кажи ні, як можеш.

АНТИГОНА (*лагідно*) Так. До когось виходила.

НЯНЯ Що, вже маєш кохуваника?

АНТИГОНА (*чудним голосом, після павзи*) Атож, няню, атож. У мене є кохуваник.

НЯНЯ Оце тобі новина. Он що робиться, бач. Оце тобі королівська дочка. От і виховуй їх, ночей не досипай, щоб їх виховати. Усі ви однакі, усі чисто. Хоч, правду казавши, ти таки інакша була, не така, як другі. І перед дзеркалом не вистоявала, і губи ружом не мастила, і перед хлопцями не вертілась, щоб глянули на тебе. Кажу собі раз-у-раз: Боженьку мій, ну й дівча, хоч би трохи коли причепурилось! Усе та сама спідниця, та ще й розкуйовджене яке! Хлопці тільки й бачитимуть, що Ісмену з кучериками та лентами, а оцю мені таки залишать на руках. А тепер дивись — точнісінько як і сестра, навіть гірша, дволична. Ну, а хто той парубок? Волоцюжка якийсь, може, що? Такий, що й додому не смієш привести, щоб родині сказати: ось він, мовляв, і за нього тільки вийду, а більш ні за кого. Так воно, правда? Ану одрікай, ти, вертихвістко.

АНТИГОНА (*блідю усміхаючись*) Атож, няню.

НЯНЯ Атож, вона каже! Змилуйся, Господи Боже, над нами. Взяла я її, як воно ще отакеньке було. Матері безталанній обіцяла, що благородну пані з неї зроблю. А тепер дивись на неї! Та вже не думай, що на тому діло й стане, ти, манюня моя. Що я — я тільки нянька отутай, тож ти мене й поганяєш, мов ту стару кобилу. Але зажди, он ще дядько Креон почує, що тоді? А почує, то вже можеш бути певна.

АНТИГОНА (*трохи втомлено*) Так. Креон теж почує. А тепер лиши мене в спокої.

НЯНЯ От тоді й побачимо, що він скаже, як довідається, що сама ночами волочишся. Вже й не кажу про Гемона. Заручена, чи ти ба! Заміж виходитиме, а з ліжка об четвертій годині ранку вискакує, щоб до іншого на поле вийти. Ще й каже, мовляв, щоб її в спокої лишили. Ну й ну! Знаєш ти, що з тобою зробити треба? Не знаєш? На коліна отак-о покласти та й випарити добре, як ото, коли ще маленькою була.

АНТИГОНА Няню, мила моя, не треба лаятись. Такий день сьогодні, що краще б не сердитись.

НЯНЯ Не сердитись, не сердитись. Ще що скажеш? А матері я твоєї що обіцяла? Що б вона мені сказала, якби отут стояла тепер? «Дурепо стара», от що б вона сказала. «Дурепо стара! Не знала, як мою дівчинку невинною та чистою виховати! Ціле життя приказувала, пильнувала їх, як квочка, бігала за ними з шарфиками та светрами, щоб не померзли, з яешними коньяками бігала, щоб сильні росли. А тепер глянь — об четвертій уранці! Нарікала, нарікала, що спати не може, а сама хропе собі в ліжку, — дівки ж по куцах мандрують!» Он що вона мені скаже, отам високо, як уже мене в живих не буде. А я отак стоятиму, і вже ж соромно мені стане, вже ж соромно, що й удруге з сорому померти захочеться. І в очі глянути не посмію, а так тільки похило голову та й мовлю: «Правда. Все правда, що кажете, паніматко!»

АНТИГОНА Ні, няню. Не плач. Зможеш мамі в очі глянути, коли час прийде з нею побачитись. А вона й скаже: «Добрідень, старенька. Спасибі тобі за Антигону. Добре ти нею піклувалась.» Вона бо знає, чого я сьогодні вранці виходила.

НЯНЯ Не до кохуваника?

АНТИГОНА Ні, няню.

НЯНЯ А, може, ти смієшся з мене? Та й що тут чудного, стара я вже дуже. А була ж ти мою улюбленицею, хоч і яка з тебе була комизлива. Сестра твоя лагідніша була, а все ж здавалося мені, що й ти мене любиш. Була б мене хоч трошки любила, то була б таки правду сказала. Ну, кажи, чого ліжка порожнє було, як я прийшла тебе накрити? Ану кажи, чого?

АНТИГОНА Ну бо, няню, не плач, годі. *(Обіймає її.)* Ну, вгамуйся, старенька моя кисличко. Пам'ятасш, як я тобі натирала щоки, аби блищали? Дорогесенька моя, зморщена, кисличко. Я ж нічого такого не зробила сьогодні, щоб аж отакі струмки сліз пускати. Дивись но, які патьоки рівчачками течуть. А таке ж бо любе твоє личко. Я невинна. Присягаю тобі, ніколи й нікого, окрім Гемона, я не матиму. Бережи свої сльози, няню, бережи їх, любя. Може, ще колись їх треба буде. Як ото ти так плачеш, то я знов стаю наче маленька. А сьогодні не треба мені бути маленькою.

Вихід: ІСМЕНА.

ІСМЕНА Антигону! А ти що робиш тут? Чи вже встала, о такій годині? Я тількищо була у тебе в кімнаті.

АНТИГОНА Атож, уже встала.

НЯНЯ Ну й дивіться, вже дві сестриці зійшлися. Подуріли ви одна з другою, чи що? Перед служницями з ліжка встають! Чи думаєте, добре отак, нічого не ївши, по хаті тинятись? Личить воно королівським дочкам? Дивіться на них, мало що не голі, а ще й сонце не зійшло. Не довго й чекати мені, поки з вас простуду виганяти доведеться.

АНТИГОНА Няню, дорогенька моя, тепер уже йди. Надворі не холодно, вір мені. Літо ж бо. Йди та звари нам трошечки кави. *(Сідає, раптом знесилена.)* Прощу тебе, няню. Мені дуже хочеться кави. Вона мені дуже знадобиться.

НЯНЯ Голубко моя! В тебе й головонька, певно, закрутилась, не їла ж нічого. А я стою, як придуркувата. Таж можна чогось тепленького принести.

Відхід: НЯНЯ

ІСМЕНА Хвора?

АНТИГОНА А, де там. Здорова. Втомилась тільки трохи. *(Усміхається.)* Зарано встала.

ІСМЕНА Я теж не могла спати.

АНТИГОНА *(ще раз усміхається)* Ісмено, дорогий сон ти не повинна занедбувати. Бо що тоді буде з красою?

ІСМЕНА Смієшся.

АНТИГОНА Не сміюсь, Ісмєно. Справді, ні. Якраз нинішнього ранку краса твоя додає мені певности. Як я була мала, була я така нещасна, пригадуєш? Обкидала тебе болотом, кидала за комір хробаків. Пригадую, як я колись прив'язала тебе до дерева, відрізала тобі волосся, чудесне твоє волосся. (*Гладить ІСМЕНИНЕ волосся.*) Як то легко, коли завжди розсудна, твереза, з отаким гладеньким, шовковим волоссям. Як воно чудово обкладене навколо голови.

ІСМЕНА (*раптом*) Чому ти говориш тільки про інші речі?

Антигона — Ріна Мореллі, Ісмєна — Ольга Віллі. Рим, 1946

Antigone: Rina Morelli, Ismène: Olga Villy. La représentation italienne, Rome 1946. Photo: Fari

АНТИГОНА (*лагідно, далі гладивши ІСМЕНИНЕ волосся*) Я не говорю про інші речі.

ІСМЕНА Ти знаєш, я довго думала.

АНТИГОНА Атож.

ІСМЕНА Я думала цілу ніч про те. Антигоно, ти божевільна.

АНТИГОНА Атож.

ІСМЕНА Ми не можемо цього зробити.

АНТИГОНА (*після короткої павзи, тихо*) Чому?

ІСМЕНА Креон накаже нас убити.

АНТИГОНА Звичайно. На те він тут і є. Він зробить те, що мусить зробити. Він нас уб'є. А ми зробимо те, що ми мусимо зробити — поховати нашого брата. Такий розподіл роль. Гадаєш, ми можемо щось зробити, щоб змінити його?

ІСМЕНА Я не хочу вмирати.

АНТИГОНА Я сама воліла б не вмирати.

ІСМЕНА Послухай мене, Антигоно. Я про все думала цілу ніч. Я старша від тебе. Я завжди обдумую речі, не так, як ти. Тобі щось спаде на думку, от ти відразу й робиш, навіть якщо воно — якась дурниця. А я — я речі обдумую.

АНТИГОНА Часом буває краще не думати надто багато.

ІСМЕНА Не згодна. Воно жахливо, я знаю. Мені так само шкода брата, як і тобі. І все таки я трохи розумію дядька Креона.

АНТИГОНА А я не хочу «трохи» розуміти.

ІСМЕНА Дядько Креон король. Він мусить подавати приклад.

АНТИГОНА Але я не король. Я не маю подавати людям приклад... Знову щось стукнуло в голову Антигоні, впертій, пустій дівці, от і поставлять її в кут на цілий день. Або — кинуть у яму... І вона заслугувала. Не треба було бути неслухняною.

ІСМЕНА Ну, дивись, ти знов насупилася, знов дивишся в одну точку, знов нікого не слухаєш. Послухай мене. По моему боці правда частіше, ніж по твоєму.

АНТИГОНА А я й не хочу, щоб правда була по моему боці.

ІСМЕНА Ти можеш принаймні спробувати зрозуміти.

АНТИГОНА Зрозуміти! Перше слово, яке я почула від вас усіх, ще як була маленька, було слово «зрозуміти». Треба було «зрозуміти», що не можна гратися водою — холодною, чудовою, текучою водою, — тому що вона замочить підлогу. Що не можна гратися землею, — тому що земля забруднить платтячко. Треба було зрозуміти, мовляв, чемні діти не їдять усе сразу, не віддають усе, що мають у кешенях, жебракам, не гасають на вітрі так швидко, що потім аж падають від утоми, не просять пити тоді, коли вони спітніли, не йдуть купатися тоді, коли ще занадто рано або вже занадто пізно, тільки тому, що їм так хочеться. Зрозуміти! Завжди зрозуміти! А я не хочу зрозуміти. Ще час настане «зрозуміти», як я буду стара. *(Закінчує тихо.)* Якщо я колинебудь буду стара... Але не тепер.

ІСМЕНА Він дужчий за нас, Антигоно. Він — король. І все місто з ним. Тисячі за тисячами навколо нас, аж вулиці Тебів кишать ними.

АНТИГОНА А я й не слухаю тебе.

ІСМЕНА Вони поженуться за нами, з криком, лайкою. Тисяча рамен обхопить наші плечі. Тисяча подихів дихне у наші обличчя. Як одна суцільна пара очей, витріщиться на нас тисяча очей. Вони плюватимуть нам в обличчя. Вони повезуть нас на муки через свою ненависть, через свій сморід, через свій безжальний регіт. Нас потягнуть вартові — з напухлими обличчями слабоумних, з незграбними лапами, чисто вимитими для жертви, з волячими очима. І ми знатимемо, що ані крики, ані благання не допоможуть їм зрозуміти, що ми хочемо жити. Вони бо те саме, що й раби, які виконують усе згідно з наказом і не турбуються ні про добро, ні про зло... А страждання? Як же нам доведеться страждати! Ми відчуємо, як біль піднімається жилами. Він стане такий невимовний, що, здається, далі терпіти годі, що він мусить уже перестати. Але він не перестане. Він підніматиметься, підніматиметься, як верескливий голос. Ох, я не можу, я не можу, Антигоно!

АНТИГОНА Як ти все добре обдумала.

ІСМЕНА Я думала цілу ніч. Ти — ні?

АНТИГОНА О, так.

ІСМЕНА Я, як ти знаєш, не дуже відважна.

АНТИГОНА *(тихо)* Я теж ні. Але яке воно має відношення до діла?

Тиша.

ІСМЕНА *(раптом)* Антигоно. Невже ти не хочеш жити?

АНТИГОНА *(шепоче)* Жити! *(Ще тихіше.)* Хто вставав першою вранці тільки для того, щоб відчути свіже повітря світанку на голій шкірі? Хто завжди йшов спати останньою, бо тільки безконечна втома могла її змусити зректися ще кількох хвилин нічного життя? Хто плакав уже дівчиною з того, що так багато тваринок, так багато стебел на луці і що не можна їх усіх доторкнутися, взяти в руки?

ІСМЕНА *(раптовий порив ніжності)* Дорога, маленька сестричко!

АНТИГОНА *(встає й гукає)* Ні! не чіпай мене! Не гладь мене! Не починаймо пхенькати. Ти кажеш, ти все обдумала. Ти думаєш, ревуча юрба, муки, жах смерти — вистачальні причини?

Не боюсь ані злющого людожера, ані діда, що торгує піском, ані водяника, що краде маленьких дітей. (Павза. АНТИГОНА веде далі інакшим голосом.) Няню... ти знаєш, моя сука Чорнюшка...

НЯНЯ Так?..

АНТИГОНА Обіцяй, що більш її ніколи не лятимеш.

НЯНЯ Оту звірюку? Таж вона все бруднить лапами. Та її й до хати пускати не можна.

АНТИГОНА Знаю. І, все таки, коли вона й бруднить, — усе таки обіцяй мені.

НЯНЯ Невже ти хочеш, щоб я дозволила їй паскудити по всій хаті та й слова не мовила?

АНТИГОНА Атож, няню.

НЯНЯ Ну й сказала. То й справді кумедія була б.

АНТИГОНА Прошу тебе, няню. Я ж знаю, що й ти звикла до Чорнюшки, до її кудлатої голови. А до того ти таки любиш чистити та замітати. Якби все завжди було чисте і незабруднене, то що б ти робила тоді? Тож прошу ще раз — не лай її.

НЯНЯ А як вона намочить на мої килими?

АНТИГОНА Обіцяй, що все-одно не лятимеш. Ну, обіцяй, няню, ну, обіцяй, нянюсенько...

НЯНЯ А й як же вмієш піддобрюватись! Гаразд уже, гаразд. Витиратиму та нічого не казатиму. Ти мене вже й зовсім ошелешила.

АНТИГОНА А ще обіцяй, що говоритимеш до неї. І то часто.

НЯНЯ (знижує плечима) Бачив коли хто таке? До тварини говорити?

АНТИГОНА І то не так, як до тварини, а так, як до людини. От так, як я...

НЯНЯ Е, то вже ні. За мого віку та й у дурні пошитися? І чого то тобі закортіло, щоб ціла хата до неї отак, як ти, промовляла?

АНТИГОНА (лагідно) Коли б я, з якоїсь причини, не могла вже більше з нею розмовляти...

НЯНЯ (не може второпати) Не могла розмовляти? А то чого?

АНТИГОНА (відвертає трохи голову, а тоді додає, твердим голосом) А коли б вона дуже сумувала, коли б усе таки ще чекала, щоб я повернулась, коли б обнюхувала пороги, неначе я от-от прийду назад, то тоді, може, краще буде її вбити, няню. Але так, щоб їй не боліло.

НЯНЯ Вбити її, дитинко? Вбити твою Чорнюшку? Чи ти з глузду сьогодні з'їхала, чи що то з тобою?

АНТИГОНА Ні бо, няню. (Вихід ГЕМОН.) А, от і Гемон. Лиши нас, няню. Не забудь обіцянки. (Вихід: НЯНЯ. АНТИГОНА підбігає до ГЕМО-НА.) Гемоне, дорогий, вибач мені. Я вчора ввечорі була така прикра. Вибач усе, що сталось. Прошу тебе, вибач мені.

ГЕМОН Ти добре знаєш, що я тобі вибачив, скоро ти зачинила за собою двері. Тебе вже не було, самі твої пахощі залишилися в кімнаті. І я відразу тобі вибачив. (Обіймає її, всміхається, дивиться на неї. Тоді трохи відхиляється.) Ти вкрала оті пахощі. В кого?

АНТИГОНА В Ісмени.

ГЕМОН І губну помаду? І пудру? І модну сукню?

АНТИГОНА Теж.

ГЕМОН І на чю честь ти отак причепурилась?

АНТИГОНА Зараз скажу. (Притискається до нього дужче.) Мій ти коханий, яка я була дурненька. Втратила цілий вечір. Такий гарний вечір.

ГЕМОН Багато ще буде вечорів, Антигоно.

АНТИГОНА А, може, й не буде.

ГЕМОН І багато знегод, також. Щастя повне непорозумінь.

АНТИГОНА Щастя, щастя... Слухай но, Гемоне.

ГЕМОН Авжеж.

АНТИГОНА Сьогодні не смійся. Будь вдумливий.

ГЕМОН Таж я вдумливий.

АНТИГОНА Обійми мене. Міцно-міцно, так, як ти мене ще ніколи не обіймав. Щоб уся твоя сила відбилась на мені.

ГЕМОН Ось так. З усієї сили.

АНТИГОНА (*задилавшись*) Так. Добре. (*Вони стоять отак хвильку, нічого не говоривши. Тоді вона починає лагідно.*) Слухай но, Гемоне.

ГЕМОН Авжеж.

АНТИГОНА Я хотіла сказати тобі сьогодні вранці... Маленький хлопчик, знаєш, той, який у нас народився б...

ГЕМОН Так?

АНТИГОНА Ти знаєш, я його оборонила б від усього злого...

ГЕМОН Авжеж, Антигоно.

Антигона — Інґа Ляґґен. Баварський державний театр, Мюнхен, 1947

Antigone: Inge Langen. La représentation allemande, Munich 1947

АНТИГОНА Ох, я б його так міцно обняла, що він ніколи б не боявся, нічого не боявся б, от їйбогу ні. Ні вечірніх сутінок, ні страшного нерухомого сонця гарячого півдня, ані тіней... Наш маленький хлопчик, Гемоне... Була б у нього мати. Отака собі невисоченька і з волоссям непригладженим. А все таки сильна. Може, й сильніша за всіх справжніх матерів. За всіх тих повногрудих матерів, підперезаних дебелими хвартухами. Ти віриш тому, правда?

ГЕМОН Авжеж, моя ти кохана.

АНТИГОНА І ти теж думаєш, правда, що в тебе була б справжня жінка?

ГЕМОН (*тримає її в обіймах*) Таж є в мене справжня жінка.

АНТИГОНА (*раптом викрикує, притискаючись до нього*) Ох, чи ти мене любив, Гемоне, чи ти дійсно любив мене того вечора — ти певен того?

ГЕМОН (*лагідно колише її*) Якого вечора?

АНТИГОНА Ти певен, що годі, на танцях, коли ти прийшов до кутка, де я сиділа, — ти не помилився? Ти певен, що ти ніколи після того не шкодував, ніколи не думав, навіть у глибині душі, навіть один-однісінький раз, — не думав, що тобі краще було б узяти за себе Ісмену?

ГЕМОН Ти божевільна.

АНТИГОНА Ти любиш мене, правда? Ти любиш мене як жінку? Твої плечі, які мене обіймають, — вони не брешуть? Твої руки в мене на спині — не брешуть? Ні оте твоє тепло, ні сила, що вливається в мене, коли я отак прикладаю голову тобі до плеча?

ГЕМОН Так, Антигону. Я люблю тебе як жінку.

АНТИГОНА Я чорна і худа. Ісмена рожева і золотиста, мов той плід.

ГЕМОН *(шепоче)* Антигону...

АНТИГОНА Ох, я вже зовсім зашарілась. Мені соромно. Але я муш у знати сьогодні. Скажи правду, прошу тебе. Коли ти думаєш, що я буду твоя, то чи ти почуваш, як у тебе всередині немов велика порожнеча, як вона дедалі побільшується, так ніби щось у тебе всередині хотіло вмерти?

ГЕМОН Атож, Антигону.

АНТИГОНА *(по хвилі)* Я таке відчуваю. І ще я хотіла сказати тобі, — і ще я була б дуже горда, якби була тобі за жінку, за справжню жінку. І коли ти увечорі прийшов би додому, то міг би сісти і покласти їй на плече руку — отак просто, не думаючи, ніби на якусь річ, яка тобі належить. *(Вона відірвалась від ГЕМОНА, змінила голос.)* От. Тепер скажу тобі ще дві речі. А як я їх вимовлю, ти мусиш вийти, не питавшися мене. Навіть коли вони тобі здаватимуться неймовірними, навіть коли вони тобі болітимуть. Присягни, що підеш собі.

ГЕМОН Що то ще таке?

АНТИГОНА Присягни мені спершу, що підеш собі, нічого не сказавши. Навіть не поглянувши на мене. Якщо мене любиш, присягни. *(Дивиться на нього з схвильованим обличчям.)* Ти бачиш, як я тебе прошу. Присягни мені, Гемоне... Дозволь мені останню божевільну забаганку.

ГЕМОН *(після павзи)* Присягаю.

АНТИГОНА Дякую. Отже, так. Насамперед, учора. Ти питав мене тількищо, чого я прийшла в сукні Ісмени з її пахощами, з її помадою на губах. Усе дурощі. Просто я не була певна, чи ти дійсно хотів мене. І я отак вичепурилася тільки для того, щоб стати трохи більше схожою на інших дівчат. Щоб тобі краще сподобатись.

ГЕМОН То то й була причина?

АНТИГОНА Атож. І ти почав сміятись, і ми посварились, і моя строптива вдача переважила, і я втекла. *(Додає тихіше.)* Але я прийшла була до тебе, щоб стати твоєю жінкою. Учора, ще перед тим, як... *(Він відсахнувся, хоче щось сказати, вона кричить.)* Ти присягнув, що не питатимешся, чому. Ти присягнув, Гемоне. *(Говорить ще тихіше, покійно.)* Благаю. *(І додає, відвертаючися, шорстко.)* Зрештою, я й так скажу... Я хотіла все таки бути твоєю, бо я тебе люблю — дуже, дуже люблю... І бо... Ох, яке воно болюче для тебе, вибач мені... Бо я ніколи, ніколи не зможу з тобою одружитись. *(Він зупиняється, остовпівши, вона підбігає до вікна і кричить.)* Гемоне, ти присягнув! Вийди! Вийди зараз же і нічого не кажи. Якщо скажеш слово, якщо хоч на крок наблизися, то скочу через вікно. Клянуся, що скочу. Клянуся головою нашого сина, того, що ми про нього удвох мріяли, отого, що його в мене ніколи не буде. Іди тепер, іди негайно. Узавтра знатимеш усе. Скоро знатимеш усе. *(Вона закінчує з таким розпачем, що ГЕМОН підкорюється і віддаляється від неї.)* Прошу, іди собі, Гемоне. Це все, що ти ще можеш для мене зробити, коли мене любиш. *(Відхід: ГЕМОН. АНТИГОНА стоїть нерухомо, обернена спиною до кімнати, а тоді зачиняє вікно, сідає на стільчик посеред сцени і говорить лагідно, дивно заспокоївшись.)* От. От і кінець із Гемоном, Антигону.

Вихід: ІСМЕНА.

ІСМЕНА *(гукає)* Антигону! Антигону, то ти ще тут.

АНТИГОНА *(не рухаючись)* Атож. Я тут.

ІСМЕНА Я не можу спати. Я боялася, що ти вийдеш і що ти спробуєш його поховати, хоч уже й розвиднилось. Антигону, сестричко, ми всі тут коло тебе, Гемон, няня, і я, і Чорнюшка. Ми тебе любимо, ми живі, і нам усім тебе треба. Полінік мертвий, та й він тебе не любив. З нього був завжди чужинець поміж нами, завжди поганий брат. Забудь його,

Антигоно, забудь так, як і він забув нас. Нехай його шакарубка тінь вічно блукає, непохована. Таке право Креона. Не іспитуй того, що перевищує твої сили. Ти завжди всьому протиставляєшся, але ти дуже маленька, Антигоно. Лишилася з нами, не йди туди сьогодні вночі, не йди, Антигоно.

АНТИГОНА (*підводиться з дивним усміхом, підходить до дверей, до порога і каже*) Пізно. Сьогодні вранці, як ти мене зустріла, я поверталася вже звідти.

Відхід: АНТИГОНА. ІСМЕНА за нею.

ІСМЕНА (*кричить*) Антигоно!

Вихід: після того, як ІСМЕНА зникла, іншими дверима виходить КРЕОН із ПАЖЕМ.

КРЕОН Вартовий? Один з тих, що пильнують тіло? Скажи, нехай увійде.

Вихід: ВАРТОВИЙ. З нього кремезний чолов'яга, що в цю хвилину позеленів зо страху.

ВАРТОВИЙ (*стає струнко*) Вартовий Іваненко, з другої сотні двірської сторожі.

КРЕОН Ну — і?

ВАРТОВИЙ Отже так, пане. Кидали жеребок, щоб вирішити, кому йти. Припало мені. Отже так, пане. Я прийшов, бо думали, краще хай один товмачитиме, і тому що всім трьом ніяк було варту залишити. Тобто, всім трьом треба тіло сторожити, так наказано, і так воно має бути.

КРЕОН Ну, ну — і?

ВАРТОВИЙ Троє нас, пане. Не я один тільки сторожу, ще двох є окрім мене: Дороженко і першого рангу вартовий Короваєнко.

КРЕОН А чому ще й той «першого рангу» не прийшов?

ВАРТОВИЙ (*угішено*) Правда, пане? І я так теж відразу подумав. Той, що першого рангу, — йому б і йти випадало. Коли старшини нема, то завжди перший ранг відповідає. Але всі відразу закричали, ні та й ні, та забралися жеребок кидати. Ну то що, може привести того, що з рангом, пане?

КРЕОН Ні. Кажі вже ти, коли прийшов.

ВАРТОВИЙ Оце вже сімнадцять років одслужив. Добровольцем був, медалю, дві похвали дістав. Про мене ніхто слова злого не скаже. Я — служба. Для мене — тільки наказ стоїть. Начальники мене хвалять та все тільки кажуть: «Ну й служака Іваненко наш, з ним ніякої заковики не страшно.»

КРЕОН Добре вже, добре. Говори. Чого боїшся?

ВАРТОВИЙ Коли б усе по правилу йшло, то воякові першого рангу говорити треба було б. Мене то ніби вже й у кандидати поставили, до першого рангу підвищити обіцяли, але все ще та справа до кінця не доведена. Казали, оце в червні підвишка буде.

КРЕОН Та чи розв'яжеш нарешті язика? Коли сталося щось, то відповідатимете всі троє. Годі вже базікати, кому тут передо мною випадало з'явитись.

ВАРТОВИЙ Ну що ж, добре, пане. Тіло... А пильнували ж ми його! Найтяжча зміна була, друга година, ніч, темно кругом. Знаєте, пане, як воно, коли ніч от-от мине. Повіки як оливо, шию наче хто каменем привалив, тіні навколі туди-сюди хилитаються та ще й вранішній туман... Добру годину вибрали... Отак ми сидимо собі, гомонимо, дехто ноги гріє. Ну, а спати — то вже ні, всі троє присягнути можемо. Спати — ні, то вже ні, і ока не примружимо. Ну, та й холодюка така, що куди там до сну! Аж тут я — зирк на тіло... Воно й так за два кроки від нас лежало, але я все таки час до часу на нього поглядав. Отакий я, пане, на кожну дрібницю в мене місце призначене, ввесь час стараюсь, отож і кажуть мої начальники: «Ну й служака Іваненко...» (*Нетерплячий жест КРЕОНА його спляє, і він раптом вигукує.*) То я побачив перший, пане! Всі посвідчать, що то я перший закричав на сполох.

Креон — Володимир Блавацький, Вартовий — Богдан Паздрій.
Ансамбль українських акторів під керівництвом Володимира
Блавацького. Регенсбург, весна 1948

*Créon: Volodymyr Blavatzky, Le Garde: Boghdan Pazdriy. Le Théâtre
Ukrainien en exil sous la direction de Blavatzky à Regensburg, printemps
1948*

КРЕОН На сполох? А то чого?

ВАРТОВИЙ Із-за тіла, пане. Хтось узяв та й покрив його землею. Не щоб закопав чи загриб. Часу на те не було, бо ми ж ось, ми тутечки всі таки сиділи. Отак тільки, трохи землею присипав... А все ж досить, щоб від шулік заховати...

КРЕОН *(підступає до нього)* Ти певен, що то не звір якийсь? Не кіг-
тями?

ВАРТОВИЙ Ой ні, пане. Ми й самі спершу на таке надіялись. Але воно вже видно було, що хтось землю кидав. І то згідно з правилами. Хтось, хто добре знав, що робить.

КРЕОН Так хто ж насмілився? Який одчайдух посмів протиставитись моему наказові? Сліди якісь були?

ВАРТОВИЙ Нічого, пане. Нічого — тільки якесь отаке ряботиння, наче птах там поскакав. Пізніше Дороженко ще лопатку дитячу знайшов, стару, заіржавілу. Але щоб то дитина на таке наважилась — то вже ні, всі сказали, куди там малому до такого братись. Усе таки наш той, що перший ранг має, лопатку приховавав, щоб на випадок розслідування...

КРЕОН *(задумано)* Дитина... Я зламав їхній спротив, але він знов підноситься і підриває все. Полінікові друзі, наприклад — їхнє золото запечатане в тебанських банках, — ватажки плебеїв, оті посполиті, що від них тхне часником, — вони раптом уклали союз із князями... Ну, і жерці завжди готові щось для себе виловити... Дитина! Напевно вирішили, що воно буде зворушливіше. Так і бачу її: дитина з обличчям найманого вбивці, і маленька лопатка старанно загорнута в папір, під жилетом. Зрештою, може й справжню дитину влестили гарними словами... Невинна дитина — що за здобуток для партії! Справжнє мале хлоп'я, що плює на мої рушниці. Безплатний подарунок: дорогоцінна кров, свіжа кров дитини на мої руках. *(Підходить до ВАРТОВОГО.)* В них напевно є співучасники. Можливо, в моїй же варті. Слухай, ти...

ВАРТОВИЙ Пане, все зробили, що треба було. Дороженко присів був на півгодини, бо ноги боліли, але я, пане, я всю ніч на ногах простояв. Спитайте того з першим рангом — підтвердить.

КРЕОН Кому ти вже говорив?

ВАРТОВИЙ Нікому, пане. Після того, як жеребок кинули, відразу до вас прийшов.

КРЕОН Добре. Слухай сюди. Стійте далі на варті. Скажіть, щоб зміна повернулась до касарні. Це — наказ. І щоб нікого, крім вас, коло тіла не було. І — ані словечка. Ви винні, ви занедбали обов'язок. Вас усе-одно покарають. Але якщо ти скажеш щось, якщо у Тебах пошириться вістка, мовляв, тіло Полініка присипане землею, то всіх вас трьох розстріляють на місці.

ВАРТОВИЙ *(кричить)* Ніхто й не чичиркнув, пане! Його, правда! Хібащо як мене не було, вони могли щось оповісти новій зміні... *(Піт котиться в нього з лоба, він затинається.)* Пане, в мене двоє дітей. Одне — отаке манюсінке ще. Пане, ви посвідчите за мене, що я тут був, перед військовим трибуналом, що я не сказав... Я ж тут був, при вас був. Я свідка маю! Коли хто й говорив, то то інші, то не я. Я свідка маю!

КРЕОН Забирайся звідси. Коли ніхто не знає, будеш живий. *(Відхід: ВАРТОВИЙ вибігає. КРЕОН мовчить хвилину, тоді шепоче.)* Дитина... *(Бере ПАЖА за плече.)* Ну, малий. Тепер доведеться нам самим усе оповісти. І тоді вже почнеться брудна робота. Ну, а ти — вмер би ти за мене? Га? Пішов би отак для мене з лопаткою? *(ПАЖ поглядає на нього. КРЕОН, гладивши його по голові, прямує до виходу.)* Ну, та певно ж, певно ж. Певно, що пішов би, і то відразу. Ти також пішов би. *(Чути, як він зідхав, виходивши.)* Дитина...

Відхід: КРЕОН, ПАЖ. Вихід: ХОР.

ХОР От і накрутили пружинку. Тепер тільки торкни, і вона сама розкрутиться. Ось чому трагедія — така вигідна штука. Тільки пальцем махни — і вже вона котиться. Здавалося б, нічого не сталось — а вже вона є. Тільки отак поглянь — але добре поглянь! — на дівчину, що отам на вулиці руку піднесла. Або побажай собі почеси якоїсь, прокинувшись вранці, і то щоб тобі почеси дійсно захотілось! Або увечорі одним-однісінким питанням мірку перетягни. І то вже все. А потім — воно само складеться. І вже нема чого турбуватися. Само собі котиться. Машинка така, і наоливлена добряче. Смерть, зрада, розпач — усе воно там, одне до одного притиснулось. І вибухи, і бурі, і тиші, всі тиші. Та тиша, в якій остаточно зводиться катівська рука. Та тиша, коли двоє ще любляться вперше, самі, з оголеною душею та тілом у темній кімнаті, не сміють ворухнутися. Та тиша, коли крики натовпу вибухають навколо переможця — так ніби фільм без звуку, уста розтулені порожнечою, галас, метушня — лиш образ, і переможець уже переможений, сам, як палець, посеред своєї тиші...

Трагедія чиста, вона заспокоює. Вона дає певність. У драмі з усіма отими зрадниками, з переслідуванням невинних, з месниками, з собаками-водолазами, з проблісками надії, — там смерть стає чимсь жахливим, неначе нещасним випадком. Усе ж можна було б врятуватись. Благородний молодий чоловік міг би ще прибути з поліцаями якраз на час. Ну, а в трагедії — там спокій. Насамперед — усе відомо. Тобто — всі невинні. То нічого, що один убиває, а другого вбивають. То — питання розподілу роль. А крім того — і це найважливіше — трагедія заспокоює, бо вже й так видно, що надії нема, що вже нема ні зеренця дурної сподіванки, що всі у пастці, у пастці, мов щурі, і спину їх привалено небом, і залишився тільки крик — не стогін, не бідкання, тільки крик, на повне горло, крик про все те, що треба сказати, чого ніколи не було сказано і що, можливо, ще цілком неусвідомлене. І — без будь-якої мети, а просто отак тільки, щоб собі самому сказати, щоб самого себе почути. У драмі людина бореться, бо має надію врятуватись. Низько, по-плебейському, утилітарно. А у трагедії — все дарове, все шляхетне. Це — королівська дорога. І, на-решті, можна відпочити, бо вже ніяких зусиль непотрібно.

Вихід: АНТИГОНА, підштовхувана ВАРТОВИМИ.

Ага, вже починається. Вже зловили маленьку Антігону. Нарешті, вперше на житті, Антігона зможе бути собою.

Відхід: ХОР. ВАРТОВІ штовхають АНТИГОНУ на сцену.

ВАРТОВИЙ *(який віднайшов свою самопевність)* Валяй, валяй, не роби шухеру. Виправдовуватись будеш перед начальником. Я тільки наказ даю. Мені все-одно, що ти там робила. У всіх викрути, всі мають закиди. Коли б усіх вислуховувати і розуміти, то цікаво було б! Ну, валяй, валяй. Тримайте її, і ніякого шухеру. Мені й байдуже, що вона там хоче сказати.

АНТИГОНА Скажи їм, щоб вони мене випустили. Нехай заберуть геть брудні лапи. Мені болить.

ВАРТОВИЙ Брудні лапи? Можна б чемніше трохи, ти, паняночко... Он я — не чемний хіба?

АНТИГОНА Скажи, хай пустять мене. Я дочка Едіпа, я Антігона. Я не втікати.

ВАРТОВИЙ Дочка Едіпа, ха-ха! Усі шльондри, що їх нічна варта ловить, кажуть, з ними треба обережно бути, бо вони, мовляв, полюбовниці начальника поліції. *(Вони регочуть.)*

АНТИГОНА Я не противлюся смерті. Та я не хочу, щоб вона мене торкалась.

ВАРТОВИЙ А труп, а земля, того тобі не було страшно торкатись? Кажеш «брудні лапи». Подивись лишень на свої. *(АНТИГОНА дивиться собі на руки і всміхається: вони обліплені землею.)* Що, забрали лопатку в дівчинки, га? Вже кігтями гребти треба було на другий раз? Ну й нахаба! Одвернувся тільки на мить, аби тютюну попросити, не встиг ще й дякую сказати та люльку напхати, а вона вже тут та й гребе, мов та мала гіена. І за білісінького дня! А одбивалось як, дівчисько, коли я вхопив його. Очі видряпати хотіла. Кричала, що неодмінно кінчити мусить. Не всі дома якась, чи що.

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Я недавно таку ж пришелепувату зловив на вулиці, теж за білого дня...

ВАРТОВИЙ Гей, Короваєнку, слухай но. Якби то гульнути десь, щоб запити оказію, га? Усі троє разом, га?

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Хібащо в Горбатої. Горілка в неї жить можна.

ТРЕТІЙ ВАРТОВИЙ У неділю, ні? Служби нема, всім свобода. Ще й наших бабів привести до кумпанії.

ВАРТОВИЙ Е, то вже ні. Хай хоч побавимось як слід. З баб'ячим кодлом завжди якісь історії повиходять. Ну, що скажеш, Короваєнку? Уже й не думалося, що колинебудь ще нагода повеселитись буде, га?

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Може й нагороду якусь дадуть?

ВАРТОВИЙ А чого б і ні. Діло серйозне.

ТРЕТІЙ ВАРТОВИЙ А знаєш, отой — отой, як там його, з третього батальйону, — як зловив палія, то йому відразу за цілий місяць подвійну платню втєлючили.

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Та невже? Ну, коли аж до такого дійде, то давайте підемо не до Горбатої, а до Арабів.

ВАРТОВИЙ Пити? Здурів! Таж там подвійно здеруть за плящину, в тих Арабів. Слухай но, наперед підемо до Горбатої, там як годиться погостюємо, а вже аж тоді до Арабів. Гей, Короваєнку, а пам'ятаєш оту товстуху, що то в Арабів?

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Та й п'яний же ти був тоді. Далі й нікуди.

ТРЕТІЙ ВАРТОВИЙ Баби наші все-одно знатимуть, коли нам подвійно заплатять. Ні хріна від них не сховаєш. А тут хто зна, чи ще прилюдно нас не вітатимуть, із почестями. Однаково грошенят від бабів не затаїти.

ВАРТОВИЙ Ну, побачим ще, як там з гульбою буде. Коли буде ціла церемонія в касарні, то напевно і баби, і дітлахи припруться. Що ж, підемо тоді всі до Горбатої.

ДРУГИЙ ВАРТОВИЙ Нехай буде й так. Але тоді обід треба наперед замовити.

АНТИГОНА *(тихо)* Будь-ласка, я хочу трохи присісти.

ВАРТОВИЙ (*повагавшись*) Добре, нехай буде. Та не випускайте її.

Вихід: КРЕОН.

ВАРТОВИЙ (*відразу викрикує*) Струнко! (*ВАРТОВІ стають струнко.*)

КРЕОН (*спиняється здивований*) Випустить цю дівчину. Що воно означає?

ВАРТОВИЙ Тут варта. Ми всі прийшли тепер, усі троє.

КРЕОН А хто стереже тіло?

ВАРТОВИЙ Зміну покликали, пане.

КРЕОН Я казав вам відіслати зміну до касарні. Я казав вам нікому нічого не говорити.

ВАРТОВИЙ Таж ніхто й не говорив, пане. Але коли вже затримали оцю-о, то вирішили, що треба прийти. Тим разом жеребка не кидали. Вирішили краще всі прийти, всі троє.

КРЕОН Йолопи. (*До АНТИГОНИ.*) Де вони тебе затримали?

ВАРТОВИЙ Коло тіла, пане.

КРЕОН Що ти робила коло тіла твого мертвого брата? Ти знаєш, що я заборонив до нього наближатись.

ВАРТОВИЙ Еге, що вона робила, пане! Тим то й привели її. Землю загрибала, он що вона робила. Щоб ще раз труп накрити.

КРЕОН Чи ти тямиш, що говориш?

ВАРТОВИЙ Пане, запитайте других. Як я ото повернувся, то відразу розрили тіло, як ви наказали. Але як почало сонце припікати, то від трупа такий тобі дух потягнув, що ми трохи на горбок відійшли, бо там вітрець повіває. Ми собі думали, отак за білого дня небезпеки ніякої бути не може. Однак усе таки вирішили, так, для певности, що один з нас раз-у-раз поглядатиме на тіло. Але опівдні, на сонці, та ще як повіє гниллю від тіла, та тоді як затихне вітер, то так наче хто обухом по голові гупне. І як я вже очей не витріщував, а все навкруги, немов драглі, тремтить та хитається, ну й незабаром аж нічого не видно стало. Ну, тоді я устав та й підійшов до товариша, тютюну попросити. Але не встиг і люльку напхати, не встиг і дякую сказати, обертаюсь, аж вона тут, і вже руками землю загрибає. За білого дня! Напевно ж знала, що побачать її. А як угледіла, що я до неї біжу, думає, може, спинилася, спробувала втікати чи вириватись? Куди там! Ще дужче землю дерти стала, наче й не бачила, що я підбіг. А як я вже цапнув її, так давай битись та дряпатись, мов чортиця. Ще й далі гребти хотіла, та й кричить, та й кричить, — щоб ото я її випустив, бо ще тіло, мовляв, не зовсім землею притрушене...

КРЕОН (*до АНТИГОНИ*) Правда?

АНТИГОНА Правда.

ВАРТОВИЙ Ну, тоді знов розгребли тіло, як ото наказано було, а потім зміну покликали, — а не кажем нічого, їйбогу ні. Ну, і забрали ми її з собою, щоб до вас привести. От і все.

КРЕОН А вперше, уночі — то також ти була?

АНТИГОНА Так. Я з маленькою залізною лопаткою. Нею ми будували піщані замки на пляжі під час вакацій. Це була лопатка Полініка. Його ім'я ножем на держалні вирізане. Тому я її коло нього й залишила. Але вони її забрали. Другого разу довелось вже починати руками.

ВАРТОВИЙ Гребла, мов звірюка якась. Як тільки ми її уздріли, то спершу товариш так і сказав: «Собака якийсь бабрається...» «Та де там собака», кажу йому, «дівчина, а не собака, невже не бачиш», кажу.

КРЕОН Добре вже. Можливо, вас покличуть незабаром до звіту. А тепер ідіть і лишіть мене з нею. Малий, відведи їх. Нехай там побудуть, аж поки не закличу.

ВАРТОВИЙ Що, може, кайдани їй знов на руки?

КРЕОН Не треба.

(Відхід: ВАРТОВІ за ПАЖЕМ.)

Ти вже комусь казала про свій задум?

АНТИГОНА Ні.

КРЕОН Зустріла когось на дорозі?

АНТИГОНА Нікого.

КРЕОН Ти певна?

АНТИГОНА Певна.

КРЕОН Тоді слухай сюди. Іди до спальні, лягай у ліжку і кажи, що хвора, що від учорашнього дня не виходила з дому. Нянька твоя підтвердить. Я вже якось позбудусь отих трьох.

АНТИГОНА Навіщо? Ви ж і так знаєте, що я знов те саме зробию. (Тиша. Вони дивляться одне на одного.)

КРЕОН Для чого ти пробувала поховати брата?

АНТИГОНА Мій обов'язок.

КРЕОН Я заборонив.

АНТИГОНА (лагідно) Усе-одно — мій обов'язок. Ти, кого не поховано, вічно блукатимуть і не знайдуть спокою. Коли б мій брат жив і повернувся втомлений з полювання, я б йому зняла чоботи, дала б їсти, постелила, щоб міг відпочити... Сьогодні Полінікове полювання скінчилось. Він повертається додому. Там на нього чекають наш батько, наша мати, і Етеокл також. Він заслужував на відпочинок.

КРЕОН З нього був бунтар і зрадник. Ти сама добре знаєш.

АНТИГОНА Він був мій брат.

КРЕОН Ти чула, як мій едикт виголошували на вулицях. Ти читала плякати на всіх мурах міста.

АНТИГОНА Атож.

КРЕОН Ти знала, яка доля спіткає того — байдуже, хто він, — того, який посміє поховати його згідно з обрядом?

АНТИГОНА Так, знала.

КРЕОН Може, ти думала, — ти, дочка Едіпа, — що закон не існує для королівських дочок?

АНТИГОНА Навіть якби з мене була служниця, судомийка, то почувши оголошення едикту, я все-одно довго б не думала. Я обтерла б масну воду з рук і вийшла, у хвартусі та хустині, вийшла б поховати мого брата.

КРЕОН Неправда. Якби з тебе була судомийка, в тебе не було б ніякого сумніву, що ти помреш. Ти б залишилась удома і там оплакувала його смерть. Але ти думала, що ти з королівського роду, що ти моя небога, наречена мого сина, що що б не сталося, я не насмілюся б тебе засудити на смерть.

АНТИГОНА Помиляєтесь. Якраз навпаки. Я була твердо переконана, що на мене чекає смерть.

КРЕОН (дивиться на неї і раптом шепоче) Гордість Едіпова. Так, тепер ось я бачу її у глибині твоїх очей, і тепер я тобі вірю. Ти напевне думала, що я тебе пошлю на ешафот. Для тебе, гордовита, воно здавалося природним завершенням існування. Батько твій також таким був. Не то що людське щастя, бо про те й мови не могло бути, — але навіть людська недоля, людське страждання завжди були для нього занадто слабкі, занадто бліді. У вашому роді людське сприймали як тісне, обмежене. Усім вам смерті та долі у вічі дивитися хочеться. З якою спрагою ви прислухаєтесь до історій про того, хто вбив свого батька, хто знеславив свою матір! Як упивається словами, які стануть вашим прокляттям! Як залюбки смакують їх ті, хто носять ім'я Едіп або Антігона! Ба, то найпростіша розв'язка: виколоти собі очі та й піти жебрати разом із своїми дітьми по дорогах... Отже, ні! Такі дні минулися для Тебів. Теби мають тепер володаря без минулого. Мене звуть просто Креон — і хвала Богові. Я міцно спираюся ногами на землю, тримаю руки в кешенях. А тому що я король, я й вирішив — з куди меншим честолюбством, ніж твій батько, — вирішив зробити все, на що спроможен, аби трохи зменшити безглуздя цього світу, — якщо воно взагалі можливо. У тому нема навіть ознаки великої сміливості. Просто щоденна праця. Вона не завжди приємна, так, як і всі праці. Але що я мушу її виконувати, — що ж, я її виконуватиму. І якщо завтра замурзаний посланець примчить з далекої гірської долини і повідомить мене, мовляв, він не зовсім певен, хто саме був моїм батьком

і мою матір'ю, — я його просто попрошу повернутися туди, звідки він приїхав. З-за такої незначної причини я не заходжуся перевіряти, що за ніс був у моєї тітки, і не провадитиму довгих розшуків, щоб довідатись, чи моя метрика, бува, не підроблена.

У королів багато важливішого клопоту, аніж особистий патос, дочко. (Бере АНТИГОНУ за руку.) Отже, слухай мене добре. Ти Антигона, ти дочка Едіпа, це правда. Але тобі двадцять років. Зовсім ще недавно справу можна було полагодити просто так: посадити тебе на хліб і воду, і дати до того ще кілька ляпасів. (Дивиться на неї, мимоволі всміхається.) Тебе засудити на смерть! Чи бачиш ти себе? Та ти ж тонюня, манюня, мов отой горобчик. Потовстій трохи, вроди Гемоніві доброго хлопця. Тебам того більше потрібно, ніж твоєї смерти, запевняю тебе. Зараз же повертайся до кімнати, зроби, як я казав, і мовчи. Я вже догляну того, щоб і інші мовчали. Ну, йди. І не мечи на мене таких блискавок з очей. Ти либонь думаєш, що я грубий, що я геть прозаїчний. Та я тебе люблю, не зважаючи на твою кострубату вдачу. Не забувай, то я тобі подарував твою першу ляльку. І воно було не так уже й давно. (АНТИГОНА не відповідає. Вона хоче вийти. КРЕОН її затримує.) Антигону, ці двері не ведуть до твоєї кімнати. Куди ти йдеш?

АНТИГОНА (зупиняється й відповідає лагідно, не підвищуючи голосу) Ви знаєте дуже добре. (Тиша. Вони дивляться одне на одного.)

КРЕОН (шепоче, неначе до себе) Що в тебе за гра?

АНТИГОНА Немає гри.

КРЕОН Хіба ти не розумієш, коли хоч одна душа, крім тих трьох посіпак, довідається про те, що ти хотіла зробити, мені доведеться засудити тебе на смерть? Якщо ти мовчатимеш, якщо зречешся свого божевілля, я зможу тебе врятувати. Але за п'ять хвилин воно вже не буде можливо. Розумієш?

АНТИГОНА Я мушу поховати мого брата, якого ті люди розрили.

КРЕОН Невже ти знов повториш оте безглуздя? Тіло Полініка стереже нова зміна. Навіть коли ти його загребеш іще раз, його знову викопують, ти знаєш. Чого ж ти досягнеш? Хібащо поламаєш нігті на руках і потрапиш іще раз у руки вартових.

АНТИГОНА Так, я знаю, то все, що я можу зробити. Але воно принаймні в межах можливостей.

КРЕОН Ти справді віриш у ті похоронні ритуали? Віриш у ту тінь твого брата, засуджену на вічне блукання, якщо на тіло не кинуть грудку землі і слово священика? Ти вже чула, як священики в Тебах виголошують свої слова над гробами покійників. Ти вже бачила, як вони, неначе зморені службовці, пропускають приписані ритуалом жести, ковтають слова, аби тільки скорше позбутися мерця, аби тільки ще з одним покінчити перед обідньою перервою.

АНТИГОНА Атож. Я їх бачила.

КРЕОН Невже ти ніколи тоді не думала, що якби небіжчик у труні був кимсь тобі справді близьким, то ти відразу почала б ридати? Відразу крикнула б священикові замовкнути, піти геть?

АНТИГОНА Атож. Я так думала.

КРЕОН І ти тепер наражаєшся на смерть тому, що я відмовив твому братові того гидкого поспіху, відмовив пашпорту в потойбіччя, забронив оту пантоміму, якої ти сама перша посоромилася б, коли б її справді відіграли? Безглуздя.

АНТИГОНА Атож. Безглуздя.

КРЕОН Так чого ти тоді так робиш? Для інших, для тих, які в те вірять? Щоб збунтувати їх проти мене?

АНТИГОНА Ні.

КРЕОН Не для других, не для твого брата? Для кого ж тоді?

АНТИГОНА Ні для кого. Для себе.

КРЕОН (мовчки дивиться на неї) Отже, ти таки дуже хочеш умерти. Ти вже й виглядаєш як дика тварина у пастці.

АНТИГОНА Нема потреби бути до мене милосердним. Робіть так, як я. Робіть те, що ви маєте зробити. Але якщо ви людина, тоді зробіть швидко. То й усе, чого я від вас хочу. В мене не завжди буде відвага, це правда.

КРЕОН Я хочу тебе врятувати, Антігоно.

АНТІГОНА Ви король. Ви можете все. Але того ви не можете.

КРЕОН Думаєш?

АНТІГОНА Ані врятувати мене, ані змусити мене.

КРЕОН Гордовита. Маленький Едіп.

АНТІГОНА Ви тільки можете засудити мене на смерть.

КРЕОН А якщо я накажу тебе катувати?

АНТІГОНА Навіщо? Щоб я плакала, щоб я благала про милосердя, щоб я присягала все, що захочуть? І щоб я знов починала свої, скоро перестану відчувати біль?

Креон — Жан Даві, Антігона — Монель Валянтен. Театр «Ательє», інсценізація Андре Барзака. Париж (прем'єра 4. лютого 1944)

Créon: Jean Davy, Antigone: Monelle Valentin. Théâtre de l'Atelier, Paris (première, le 4 février 1944). Mise-en-scène: André Barsacq

КРЕОН (стискає її за плече) Вислухай мене добре. Ясна річ, у мене роля посіпаки, а в тебе роля героїні. Ти й відчуваєш це. Та не намагайся з того якнайбільше скористатися, коділо відьомське... Коли б з мене був звичайний брутальний тиран, я вже давно постарався б, щоб тобі вирвали язик, розтягнули м'язи щипцями, вкинули в яму. Та ти бачиш у мене в очах щось, що вагається. Ти бачиш, що я тобі дозволяю говорити, замість покликати вояків. Отже ти далі впираєшся, далі нападаєш, як тільки можеш. Чого ти домагаєшся, шалена?

АНТІГОНА Пустіть. Мені болить плече від вашої руки.

КРЕОН (стискає ще дужче) Ні. Ти так відчуваєш, що я сильніший від тебе.

АНТИГОНА Ой!

КРЕОН (*його очі сміються*) Треба було вже давно так зробити — схопити за руку, потягнути за коси, як повію. (*Дивиться на неї знов, поважніше.*) Я твій дядько, це правда. Але в нашій родині не граються в ніжності. І, все таки, невже воно тебе не зворушує — оцей старий король, який тебе слухає, оцей дід, який може все зробити і який бачив смерть багатьох інших, таких самих зворушливих, як і ти? Який вживає стільки зусиль, щоб відвернути тебе від смерти?

АНТИГОНА (*після паузи*) Не тисніть так сильно. Воно вже навіть не болить. Рука зовсім зацілила.

КРЕОН (*дивиться на неї і випускає її, слабо всміхається*) Бог відає, що інші речі сьогодні на мене чекають. Та все таки я вирішив промарнувати час, аби тільки тебе врятувати, відьомське кодро. (*Змушує АНТИГОНУ сісти на стілець посеред кімнати. Скидає камізелку і підходить до неї, важкий, кременний, в одній сорочці.*) У день після приборкання бунту діла не бракує. Але нехай термінові справи пождуть. Я не хочу, щоб твою смерть спричинила якась політична афера. Ти заслуговуєш на краще. Май на увазі, усе воно тільки політична афера: і Полінік — ота нещасна тінь, оте тіло, що вже розкладається на очах у вартових, — і вся твоя патетичність, від якої ти палаєш. Усе воно тільки політика. Ну, а, крім того, я хоч і не ніжний, та таки витончений. Я люблю те, що чисте, ясне, добре вимите. Ти думаєш, мені не стає гидко від отого м'яса, що гниє на сонці? Увечері, коли віє вітер з моря, сморід доходить аж до палацу. Ти думаєш, мені не стає тоді млосно? І все таки я навіть не замикаю вікна. Воно ніщо — тобі я в тому можу признатись, — воно гупо, потворно і гупо. Але воно потрібне. Треба, щоб усе місто ще деякий час нюхало сморід. Якби воно залежало тільки від мене, я давно вже звелів би закопати твого брата, хоч би й з огляду на громадську санітарію. Але для того, щоб оті простакі, над якими я паную, зрозуміли, що таке наказ, треба, щоб тіло Полініка смерділо по всьому місті. І то не менш як цілий місяць.

АНТИГОНА Яка з вас огидна людина.

КРЕОН Так, маленька. Ремесство вимагає. Звичайно, можна сперечатися, чи треба так робити, чи ні. Та якщо вже робити, то саме так.

АНТИГОНА Для чого ви таке робите?

КРЕОН Одного ранку я прокинувся королем Тебів. Бог відає, ніколи моїм найбільшим бажанням не було — бути могутнім...

АНТИГОНА Так треба було зректись.

КРЕОН Атож, я міг би зректись. Однак, я відчув себе робітником, який відмовився б виконати замовлення, і мені здалося, що воно було б нечесно. І я сказав «так».

АНТИГОНА Ну що ж, то й добре. А я не сказала «так». Що мені до вашої політики, ваших потреб, ваших нужденних історій? Я ще спроможна сказати «ні» і відкинути все, чого не люблю. Я сама собі суддя. А ви, з вашою короною, з усіма вашими причандалами, — ви можете тільки засудити мене на смерть. Тому що ви сказати «так».

КРЕОН Слухай сюди...

АНТИГОНА Коли я захочу, я можу вас не слухати взагалі. Ви сказали «так». Від вас мені вже нічого вчитись. Не від вас мені вчитись. От ви стоїте і п'єте мої слова. А чому ви не покличете вартових? Та просто тому, щоб мати змогу вислухати мене до кінця.

КРЕОН Ти мене смішиш.

АНТИГОНА Ні. Ви боїтесь мене. Тим то й пробуєте мене врятувати. Бо було б усе таки вигідніше, щоб Антигона жила далі, мовчки, у вашому палаці. Авжеж, ви занадто витончений, щоб стати добрим тираном. Та тим не менш ви незабаром мене віддасте на смерть. Воно вам відомо, і тому ви боїтесь. Чи є щось поганіше, ніж чоловік-боягуз?

КРЕОН (*глухо*) Ну, що ж — правда. Мені страшно. Мені страшно тебе вбити, коли ти далі впираєшся. Я не хотів би, щоб так сталося.

АНТИГОНА Ніщо не змусить мене робити те, чого я не хочу. Можливо, ви й справді не хотіли відмовити моему братові похоронних почесей. Признайтесь, ви радше б не відмовили?

КРЕОН Я тобі вже сказав.

АНТИГОНА І все таки ви так зробили. Тепер ви хочете мене вбити, теж не хотівши того. І це для вас — бути королем!

КРЕОН Так. Це й є — бути королем.

АНТИГОНА Сердешний Креон! Хоч у мене нігті поламані і почорнілі від землі, хоч у мене на плечах синці від рук твоїх вартових, хоч страх мені роздирає лоно, а все таки королева — я.

КРЕОН Так зглянься на мене — не вмирай! Нехай труп твого брата, який гние попід моїми вікнами, буде останньою жертвою, щоб встановити порядок у місті. Мій син тебе любить. Не силуй мене ще й з тебе зробити жертву. Я вже досить пожертвував.

АНТИГОНА Ні. Ви сказали «так». І вашим жертвам тепер не буде кінця.

КРЕОН *(у нестямі стрясає АНТИГОНУ)* Але Боже святий! Спробуй хоч на хвильку зрозуміти мене, дурепо! Я вжив бо всіх зусиль, щоб тебе зрозуміти. Таж треба, щоб хтонебудь сказав «так». Таж треба, щоб були такі, які кермуватимуть судном. Уяви собі: з усіх сторін уже вода протікає, вся палуба аж кишить злочинами, глупотою, нуждою... Стерно на вітрі бовтається... Залога більш нічого не слухає, грабує вантаж. Старшини будують собі вигідний порон, заладують туди всю питивну воду. Вони прагнуть бодай власну шкуру врятувати. А тут ламається щогла, вітер свистить, вітрила от-от роздеруться, і всі оті люди там і погинуть, мов руді миші. І все від того, що кожне думає тільки про власну шкуру — про свою дорогоцінну шкуру, про маленькі свої особисті справи. Думаєш, у такому становищі можна бути перебірливим? Можна роздумувати над тим, чи треба сказати «так», а чи «ні»? Можна питати себе, чи все воно колись не перейде міру, чи, коли все закінчиться, можна буде знову стати людиною?

Тут не того треба. Хапай стерно, піднось корабель перед водяною горою, кричи, наказуй на всю горлянку. А коли хтось не слухається — стріляй, стріляй просто у натовп. У натовп! О, тут безіменне! Наче ота хвиля, що розбивається на містку перед тобою, наче той вітер, що б'є тобі в обличчя, — безіменне те, що падає у натовп. І ти так само, ти, що стоїш отам, ухопивши руками стерно, ти так само безіменний. Тепер імена залишилися тільки у корабля і у бурі. Чи ти розумієш усе те хоч трохи?

АНТИГОНА *(хитає головою)* Я не хочу розуміти. Воно дуже добре для вас. Для мене оте «зрозуміння» чуже. Я існую для того, щоб сказати «ні» — і смерті.

КРЕОН Легко сказати «ні».

АНТИГОНА Не завжди.

КРЕОН Щоб сказати «так», треба пітніти, засукавши рукави, треба набрати повні пригорщі життя, треба занурити в нього руки аж по лікті. Легко сказати «ні», навіть якщо доведеться вмерти. Все, що лишається, — не рухатись і чекати. Чекає на життя, чекає навіть на смерть. Боягузтво. Людська вигадка. Чи можеш ти уявити собі світ, де дерева сказали б «ні» сокові, який пливе їхніми стовбурами, або звірі сказали б «ні» інстинктові полювання, сказали б «ні» любові? Принаймні звірі залишилися добрими, простими, міцними. Вони йдуть тією самою дорогою, одне за одним. А коли одні гинуть, то приходять інші. І хоч як багато їх загине, завжди залишиться одне з кожного роду, щоб знов народити малих і знов піти тією самою дорогою, з тією самою відвагою, зовсім так, як і ті, що пройшли перед ними.

АНТИГОНА Ну й королівська мрія — жити як звірі! Так просто було б над ними панувати. *(Тиша. КРЕОН дивиться на неї.)*

КРЕОН Ти думаєш, я негідник, правда! *(Вона не відповідає. Він веде далі, неначе сам до себе.)* Смішно. Я часто уявляв собі таку ось розмову з блідим юнаком, який би спробував мене вбити і від якого я нічого не міг би очікувати, окрім зневаги. Та ніколи я не думав, що розмовлятиму з тобою, — і то з такої дурної, безглуздої причини... *(Він обхопив голову руками. Видно, що він на межі своїх сил.)* І все таки, вислухай мене. Останній раз. Хоч моя роля і не геройська, але вона — моя роля. Я накажу тебе вбити. Однак, перед тим як воно станеться, я хотів би, щоб ти так само була цілком певна своєї ролі. Чи знаєш ти, чому ти вмирати, Анти-

гоно? Чи знаєш ти, під якою брудною аферою доведеться тобі назавжди кров'ю підписати твоє ім'я?

АНТИГОНА Що за афера?

КРЕОН Афера Етеокла та Полініка, твоїх братів. Ти думаєш, ти її знаєш. Але ти її не знаєш. Ніхто у Тебах її не знає, крім мене. Мені здається, однак, що нинішнього ранку ти маєш право, нарешті, про неї дізнатись. *(Думає хвильку, тримаючи голову в руках, обперши лікті об коліна. Чути, як він шепоче.)* Історія не дуже гарна, ось побачиш. *(І він починає, глухим голосом, не дивившись на АНТИГОНУ.)* Насамперед, які в тебе спогади про братів? Двоє товаришів, які напевно дивились на тебе згори, які нищили твої ляльки, вічно шепотілись про свої таємниці, щоб тебе розлютити, чи так?

АНТИГОНА Вони були дорослі...

КРЕОН Пізніше ти їх напевно подивляла — їхні перші цигарети, перші довгі штани. Потім вони почали кудись ходити увечері, поводитись як дорослі чоловіки. І взагалі вони більш не звертали на тебе уваги.

АНТИГОНА Я була дівчинкою...

КРЕОН Ти бачила, як твоя мати плакала, як твій батько сердився. Ти чула, як грюкали двері, коли брати поверталися додому, як вони хотіли в коридорах. І вони проходили повз, нахабні, безхребетні, п'яні, і від них відгонило вином.

АНТИГОНА Колись я сховалася за дверима. Був ранок. Ми тільки-но устали, а вони саме повернулися. Полінік побачив мене. Він був дуже блідий, очі блищали, і він здавався таким гарним у вечірньому одязі. Він сказав: «На, це для тебе.» І дав мені велику квітку з паперу, що її приніс із нічної гульні.

КРЕОН А ти її заховала, оту квітку, правда? І сьогодні, перед тим як вийти, ти відчинила шухляду і подивилась на неї. Дивилась довго і уважно, щоб додати собі сміливости, правда?

АНТИГОНА *(здрігається)* Хто вам сказав?

КРЕОН Бідна Антигону. Бідна ти і твоя паперова квітка. Чи знаєш ти, що за брат був у тебе?

АНТИГОНА Я знала, що ви мені про нього щось погане скажете. Незалежно від того, ким він був насправді.

КРЕОН Ким він був! Безсоромний гульвіса з нього був, жорстокий, бездушний розпусник. Усе, чим він міг відзначитися між своїми перевесниками, було те, що він умів гасати автом на найвищій швидкості. Ну, і ще те, що він знав протринькувати якнайбільше грошей по барах... Колись я бачив, як твій батько відмовив йому великої суми грошей, що їх він просадив у карти. Полінік зблід і підняв кулак, назвав батька ганебним словом.

АНТИГОНА Неправда!

КРЕОН А тоді кулаком — просто в обличчя батькові. Було просто потворно. Батько сидів при столі, вхопивши голову в руки. Кров текла з носа, з очей сльози. А в кутку кімнати Полінік, підсміюючися, закурював цигарету.

АНТИГОНА *(майже благально)* Неправда!

КРЕОН Пригадай собі, коли тобі було дванадцять років. Ви його довгий час після того не бачили. Ну, що, правда чи ні?

АНТИГОНА *(глухо)* Так, правда.

КРЕОН То було після тієї сварки. Батько не хотів його карати, — а кара була б суворо! Тим то Полінік записався до аргоської армії. Але від того часу, як Полінік опинився в Аргосі, почалися замаху на життя твого батька, отого старого, що ніяк не міг наважитися вмерти і залишити королівство. Замаху тривали. Убивці, яких ловили, після довгих допитів, нарешті, признавалися, мовляв, вони отримували від нього гроші. Та й не тільки від нього. То, власне, те, що я хотів тобі сказати. Ти повинна побачити нарешті лаштунки тієї кумедії, ту кухню, де вариться драма, в якій тобі так кортить грати головну роль.

Учора я наказав улаштувати величний похорон для Етеокла. Тепер Етеокл — герой, святий для всієї держави. Весь народ був присутній. Школярі повишкрябували останні копійки з своїх скарбничок, щоб ку-

пити вінок. Діди-лицеміри тремтячими голосами вихваляли доброго брата, відданого сина Едіпового, вірного князя. Я так само виголосив промову. Не бракувало ні одного священика з Тебів — вони стояли з ритуальним смутком на обличчях. Найвищі військові почесні віддано небіжчикові... Що ж. Треба було. Ти розумієш, я не міг зізнатися, що правди не було ані в одному, ані у другому таборі.

А тепер я скажу тобі ось що. Воно відоме тільки мені одному, більш нікому. Етеокл, ота скарбниця чеснот, ламаного шеляга не був вартий більше, ніж Полінік. Той синочок теж пробував найняти вбивць проти батька. Той вірний князенко теж вирішив продати Теби тому, хто дасть більше. Смішно, правда? Тепер я вже докази маю, що зраду, за яку тіло Полініка гние на сонці, Етеокл готував так само — отой Етеокл, який тепер покоїться у своєму мармуровому гробівці. Тільки випадок, що Полінікові першому пощастило виконати замах. Вони так, як двоє злодюжок на ярмарку, — обманювали один одного, обманювали і нас. І нарешті, перерізавши собі горлянки, вони вирівняли рахунок...

Тільки вийшло так, що мені довелося одного з них зробити геросом. Отже, я наказав віднайти їхні тіла поміж трупами інших. Їх знайшли. Вони лежали в обіймах один в одного — без сумніву, вперше на своїм житті. Вони прокололи один одного мечами, а потім уся аргоська кіннота проїхалась по них. Їх розчавлено, отже, цілковито, до невпізнання. І я звелів, щоб принесли одне тіло, те, що менше пошкоджене, і поховав його з державними почесностями. А друге я наказав залишити, щоб гнило там, де його знайдено. Я й не знаю, котре саме тіло там залишилось. І я тебе запевняю, воно мені однаковісінько.

*Довга тиша. Вони не рухаються, не дивляться одне на одного.
Тоді АНТИГОНА лагідно:*

АНТИГОНА Чого ви мені про те оповіли?

КРЕОН (*підводиться, вдягає камізельку*) Що, краще було б, якби ти вмерла з-за такої брудної історії?

АНТИГОНА Можливо... Хоч віра моя все-одно залишилася б...

Тиша. КРЕОН підходить до неї.

КРЕОН То й що робитимеш тепер?

АНТИГОНА (*підводиться, мов сновида*) Я піду нагору. До своєї кімнати.

КРЕОН Не залишайся надто довго сама... Ще цього ранку відвідай Гемона. Притьмом одружуйсь.

АНТИГОНА (*шепоче*) Атож.

КРЕОН Ще все життя перед тобою. Наша розмова була зайва, запевняю тебе. У тебе є ще той великий скарб — життя.

АНТИГОНА Атож.

КРЕОН Крім нього ніщо не має вартости. Бач, а ти хотіла його прогайнувати. Я розумію тебе. Я зробив би так само, коли мені було двадцять років. Тим то й здавалося тобі, що я пив твої слова. Я прислухавсь, як з глибини часу промовляв молодий Креон, худий, блідий, як от ти. Він тільки й думав про те, щоб усе віддати... Притьмом одружуйсь, Антигоно. Будь щаслива. Життя — не те, що ти думаєш. Воно — вода, яку молоді розливають не думаючи. Вона протікає їм струмком поміж пальцями. Зачерпни її, зачерпни її — і тримай. Не дай, щоб витекла з пригорців. Ось побачиш, незабаром з неї стане таке щось мале, сухе, просте, немов те насіння, що його лузгають, грівшись на сонці. Вони всі тобі казатимуть щось цілком протилежне, бо їм треба твоєї сили і твого запалу. Але не слухай їх. Не слухай і мене, коли я промовляю над гробом Етеокла. У промові не буде правди. Правда тільки в тому, що ніколи не висловлюється... Ти й про те довідаєшся, можливо, занадто пізно: життя — улюблена книжка, дитина, що бавиться коло твоїх ніг, знаряддя, яким добре орудують, лавка, на якій можна відпочити увечорі, коло хати. Ти поглядаєш на мене згори, зневажливо, але коли ти те спізнаєш, то побачиш, —

і в тому іронічна втіха старощів, — побачиш, що життя, можливо, таки і є щастя.

АНТИГОНА (*шепоче, очі спрямовані в порожнечу*) Щастя...

КРЕОН (*йому раптом стає трохи соромно*) Нужденне словечко, що?

АНТИГОНА (*лагідно*) Яке воно буде, моє щастя? Що за щасливою жінкою стане вона, маленька Антигона? Скільки брудного, ничого доведеться їй вчинити, щоб видерти й для себе малесенький шматочок щастя? Скажіть, кому їй брехати, кому всміхатись, кому продаватись? Кого їй доведеться засудити на смерть, відвернувши очі?

КРЕОН (*знижує плечима*) Ти божевільна. Краще замовч.

АНТИГОНА Не замовкну. Хочу знати, як то і я можу бути щасливою. І то зараз же, бо саме тепер, під теперішню хвилину треба вибирати. Ви кажете, життя таке гарне. А я хочу знати, як саме треба жити.

КРЕОН Ти любиш Гемона.

АНТИГОНА Атож, я люблю Гемона. Сміливого і молодого Гемона, вимогливого і вірного так, як я. Але коли оте ваше життя і щастя приглушать його своїм лихварством, коли Гемон перестане бліднути тоді, як блідну я, коли він перестане думати, що я мертва, якби я спізналась на п'ять хвилин, коли він почуватиме себе самотнім у світі, зненавидить мене, якби я сміялась і не сказала йому, чого я сміюсь, коли з Гемона стане «вельмишановний пан Гемон», коли він теж навчиться говорити «так», — о, тоді я більше не люблю Гемона!

КРЕОН Ти вже й не знаєш, що верзеш. Замовкни.

АНТИГОНА Ні, я знаю, що кажу. То ви просто не розумієте мене. Я до вас говорю тепер із дуже далекого королівства. Туди ви вже ніколи не спроможетесь увійти — ви, з вашими зморшками, з вашою мудрістю, з вашим животиком. (*Вона сміється.*) Ох! Я сміюсь, Креоне. Я сміюсь, бо я бачу, яким ти був, коли тобі було п'ятнадцять років. Така сама слабкість і така сама впевненість, що ти все спроможен зробити. Життя додало тільки оті маленькі зморшки на обличчі, оте сало навколо поясниці.

КРЕОН (*стрясє її*) Чи ти врешті замовкнеш?

АНТИГОНА Чому ти хочеш, щоб я замовкла? Тому що ти знаєш: правда по моему боці. Ти думаєш, я не читаю у твоїх очах, не бачу, що ти про те знаєш? Ти знаєш, правда по моему боці. Але ти ніколи не визнаєш того. Бо ти обороняєш своє «щастя», мов собака кістку.

КРЕОН І твоє, і моє, недоумкувата.

АНТИГОНА Обридли ви мені всі з вашим щастям. З вашим життям, що його так необхідно «любити», не зважаючи ні на що. Мов ті пси, які лижуть усе, що знайдуть на дорозі. Оте малесеньке, щоденне щастя — для тих, хто не вимагають надто багато. А я — я хочу все, і то зараз же. І щоб воно таки справді було все. А якщо ні — я відмовляюсь. Не хочу бути скромною. Не хочу задовольнятися малесеньким шматочком, який мені дадуть, коли я буду чемна. Хочу сьогодні ж бути певною всього, певною, що все буде таке бездоганне, як те, що я бачила дитиною. Якщо ні, — то я волюю вмерти.

КРЕОН Ану, веди далі, веди далі. Так, як батько твій.

АНТИГОНА Як мій батько, авжеж. І він, і я належали до тих, які задають запитання — всі запитання, всі і до кінця. Аж доки не лишається і найменша можливість надії, що її можна зім'яти і задушити. Ми — ті, які відкидають вашу «надію», ваше мляве, ваше бездушне, ваше заяложене сподівання...

КРЕОН Замовкни. Якби ти побачила, яка ти погана, коли отак верещиш.

АНТИГОНА Авжеж. Погана. Як воно низько — правда? — кричати, здригатися, сваритись, мов та перекупка. Батько тільки тоді став гарний, коли вже все закінчилось. — коли вже ніщо на світі не могло його врятувати. Тоді, коли він був нарешті певен, що вбив власного батька, знеславив власну матір. Тоді, коли лягла остаточна відповідь на всі запитання. От тоді він раптом заспокоївся, почав усміхатись — і став гарний. То був кінець. Усе, що залишилося зробити, було — заплющити очі, щоб більше вас не бачити. Ох, ви, з вашими нужденними обличчями кандидатів на щастя! То ви погані, ви всі, навіть найгарніший з-поміж вас. У всіх у вас щось підле в кутках очей і губів. Як добре ти висловився

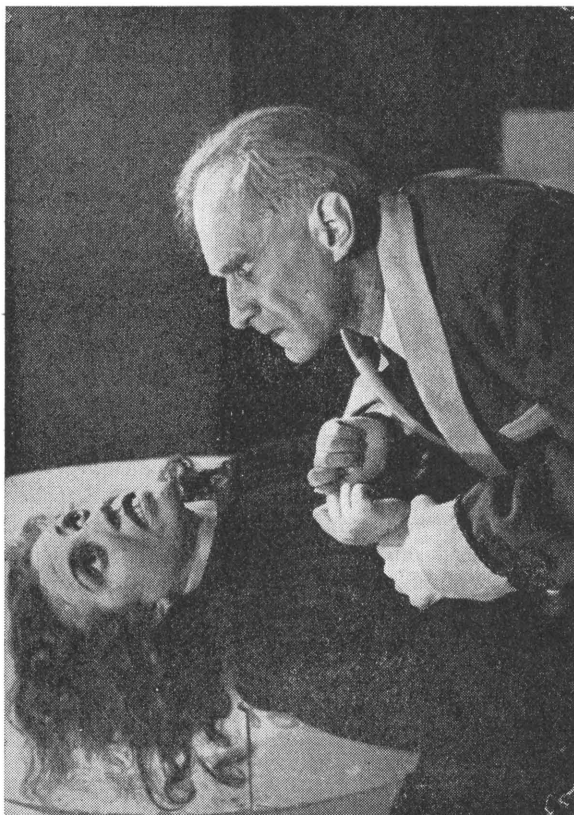
хвилину тому — все, мовляв, політична кухня. У всіх у вас обличчя кухарів!

КРЕОН (*затуляє їй рота рукою*) Я наказую тобі замовкнути, чула?

АНТІГОНА Ти мені наказуєш, ти, кухарю? Думаєш, ти маєш право мені щонебудь наказати?

КРЕОН Антігону, в передпокої повно людей. Чи ти хочеш себе зовсім занапастити? Тебе почують.

АНТІГОНА Ну, що ж — відчини двері. Так і треба, щоб вони мене почули.

Антигона — Єлисавета Шашаровська, Креон — Володимир Блавацький. Ансамбль українських акторів під керівництвом Володимира Блавацького. Регенсбург, весна 1948

Antigone: Yelysaveta Chacharovska, Créon: Volodymyr Blavatzky. Le Théâtre Ukrainien en exil sous la direction de Blavatzky à Regensburg, printemps 1948

КРЕОН (*силкується затиснути їй рота*) Пробі, чи замовкнеш ти нарешті!

АНТІГОНА (*пручається*) Мерщій, кухарю, мерщій! Клич вартових!

Вихід: ІСМЕНА у знацячка розчинених дверях.

ІСМЕНА (*стурбовано*) Антігону!

АНТІГОНА А тобі чого тут треба?

ІСМЕНА Вибач. Дивись, я прийшла, я маю відвагу. Я тепер піду з тобою.

АНТІГОНА Куди ти підеш зо мною?

ІСМЕНА Коли ви її вб'єте, то мусите й мене вбити.

АНТІГОНА О ні, не тепер. Не тебе! Мене тільки, тільки мене! Невже ти думаєш, що можеш тепер зо мною вмерти? Таке було б занадто вигідно.

ІСМЕНА Я не хочу жити, коли ти вмреш. Я не хочу залишатись без тебе.

АНТІГОНА Ти вибрала життя, я — смерть. Залиши мене тепер, покинь своє безглузде голосіння. Треба було вранці піти зо мною, плазувати у темряві. Треба було землю нігтями дерти, під самим носом у вартових. Треба було, щоб вони тебе схопили, як злодійку.

ІСМЕНА Ну, що ж — я піду взавтра.

АНТІГОНА Ти чуєш її, Креоне? Вона також. Хто зна, чи ще й інші не заразяться мою хворобою, слухавши мене! Хвороба інфекційна, Креоне. На що ти чекаєш? Як приборкати мене, як зробити, щоб я замовкла? Чого ж не кличеш вартових? Будь сміливий, Креоне. Хвилина — і все вирішиться. Ну, що, кухарю, — поклич їх. Бо воно — «потрібне».

КРЕОН *(раптом гукає)* Варта! *(Вихід: відразу ж ВАРТОВІ.)* Заберіть її.

АНТІГОНА *(викрикує з полегшею)* Нарешті, Креоне! *(ВАРТОВІ кидаються і виводять її.)*

ІСМЕНА Антігоно! Антігоно!

Відхід: ІСМЕНА. Вихід: ХОР.

ХОР Ти збожеволів, Креоне. Що ти накоїв?

КРЕОН *(дивиться в далечінь)* Призначена вона була на смерть.

ХОР Не дай Антігоні вмерти, Креоне. Її смертельна рана ятрітиме у наших грудях протягом сторіч. Багато віків мине, але смертельна рана Антігони дедалі ятрітиме нам у грудях.

КРЕОН Вона сама хотіла вмерти. Ні в кого з нас не було досить сили, щоб примусити її жити. Тепер я розумію, Антігона була створена для смерти. Можливо, що й сама вона того не знала. Але Полінік — то була тільки відмовка. Скоро відмовка провалилась, вона відразу знайшла іншу. Що вона справді хотіла, це — сказати «ні» і вмерти.

ХОР Вона ще дитина, Креоне.

КРЕОН Що ти хочеш, щоб я зробив для неї? Засудив її на життя?

Вихід: ГЕМОН плачучи.

ГЕМОН Батьку!

КРЕОН *(підбігає до нього, обіймає)* Забудь її, Гемоне. Забудь її, синку!

ГЕМОН Ти збожеволів, батьку. Пусти мене.

КРЕОН *(стискає його дужче)* Я все зробив, щоб її врятувати, синку. Я все зробив, присягаю тобі. Вона не любить тебе. Вона не могла б жити. Вона вибрала своє божевілля і смерть.

ГЕМОН *(кричить, вириваючися з батькових обіймів)* Але, батьку, глянь — онде її вже забрали вартові! Батьку, не дозволь їм забирати Антігону!

КРЕОН Вона вже проговорила. Усе місто знає, що вона зробила. Я мушу засудити її на смерть.

ГЕМОН *(виривається з його обіймів)* Пусти мене!

Тиша. Вони дивляться один на одного.

ХОР *(підходить)* А не можна було б щось вигадати? Сказати, що вона збожеволіла? Замкнути її в санаторію?

КРЕОН Усі скажуть, що то неправда. Скажуть, я хочу її врятувати, бо вона сина мого наречена. Не можу.

ХОР А, може б, якось їм очі замилити сьогодні, а завтра вивезти її з Тебів через задні ворота?

КРЕОН Юрба вже все знає. Вона вже викрикує навколо палацу. Не можу.

ГЕМОН Батьку, юрба нічого не здатна зробити. Ти володар, а не вони.

КРЕОН Я володар, підвладний законам. Я не стою понад законами.

ГЕМОН Батьку, я твій син. Ти не можеш її у мене відібрати.

КРЕОН Можу, Гемоне. Мушу, синку. Будь мужній. Антігона не може далі жити. Антігона вже нас усіх залишила.

ГЕМОН А ти думаєш, я зможу жити без неї? Ти думаєш, я прийму ваше життя? І всі оті довгі дні від ранку до пізньої ночі — без неї? І вашу метушню, ваше базікання, вашу порожнечу — без неї?

КРЕОН Треба прийняти, синку. Для кожного з нас надходить день, — для одних більш, для других менш сумний, для одних раніше, для других пізніше, — день, коли нарешті доводиться прийняти людське існування, прийняти те, що називається «бути людиною». Для тебе такий день надійшов сьогодні... І ось ти тут, передо мною. із слізьми в очах, з болем у серці... Мій бідний, маленький хлопчику, сьогодні твій останній день. Коли ж відвернешся, коли переступиш поріг, усе буде закінчено.

ГЕМОН *(трохи відхилився, а тоді тихо)* Воно вже закінчилось.

КРЕОН Не засуджуй мене, Гемоне. Не суди мене ще й ти, синку.

ГЕМОН *(дивиться на нього, потім раптом)* Та сила і та сміливість, той велетень, той бог, що підкидав мене на руках, що рятував мене від потвор, від тіней, — то був ти? Той запах тютюну і свіжого хліба, увечорі, під лямпою, коли ти показував мені книжки у своїй кімнаті, — то був ти?

КРЕОН *(покірливо)* Атож, Гемоне.

ГЕМОН Усе те піклування, уся та гордість, усі ті книжки, повні героїв, усе те було тільки для того, щоб дійти туди, де ти тепер? Щоб бути чоловіком, як ото ти кажеш, і бути щасливим, що ти живеш на світі?

КРЕОН Атож, Гемоне.

ГЕМОН *(знаenzaцька викрикує, немов дитина, і кидається батькові в обійми)* Батьку, неправда! То не ти, сьогодні то не ти! Ми ще не стоїмо перед тією кам'яною стіною, де можна тільки сказати «так». Ти ще могутній, такий, як тоді, коли я був ще хлопцем. О батьку, нехай моє захоплення тобою триває ще хоч на короткий час! Коли вже ні дрібки пошани до тебе не залишиться, який же я стану самотній, яким оголеним здаватиметься мені світ!

КРЕОН *(відхиляє ГЕМОНА від себе)* Людина самотня, Гемоне. Світ оголений. Ти вже й так занадто довго мене подивляєш. Поглянь на мене. Ось що значить стати людиною, побачити обличчя свого батька віч на віч, у денному світлі.

ГЕМОН *(дивиться, тоді відступає і кричить)* Антігоно! Антігоно! На поміч!

Відхід: вибігає ГЕМОН.

ХОР *(підходить до КРЕОНА)* Креоне, він вибіг, мов божевільний.

КРЕОН *(дивиться в далечинь перед собою, нерухомий)* Так. Бідний малий, він любить її.

ХОР Креоне, треба щось робити.

КРЕОН Я більш нічого не можу зробити.

ХОР Він відійшов, поранений на смерть.

КРЕОН *(глухо)* Так, ми всі поранені на смерть.

Вихід: АНТИГОНА, підштовхувана ВАРТОВИМИ. ВАРТОВІ підпирають двері, за якими чути ревіння юрби.

ВАРТОВИЙ Пане, вони вдираються у палац.

АНТИГОНА Креоне, я не хочу більше бачити їхніх облич. Я не хочу більше чути їхніх криків, не хочу більш нікого, нікого бачити. Тобі тепер належить моя смерть, і нехай ото й буде все. Нехай я нікого більш не бачу аж до самого кінця.

КРЕОН Сторожа на брамах! Спорожнити палац! А ти залишишся тут із нею.

Відхід: КРЕОН, ДРУГИЙ та ТРЕТІЙ ВАРТОВІ, за ними ХОР. АНТИГОНА залишається з ПЕРШИМ ВАРТОВИМ.

АНТИГОНА *(дивиться на нього, тоді раптом)* То це й є ти?
ВАРТОВИЙ Хто — я?

АНТИГОНА Ти — останнє для мене обличчя людини?
ВАРТОВИЙ Певно так воно і є.
АНТИГОНА Дай лишень подивитися на тебе.
ВАРТОВИЙ (*відходить, збенгешений*) Ну, ну, що ще там...
АНТИГОНА То ти мене затримав, оце нещодавно?
ВАРТОВИЙ Атож, то я був.
АНТИГОНА Ти мені притиснув руку, аж заболіло. Тобі не треба було того робити. Невже я скидалась на таку, що хоче втекти?
ВАРТОВИЙ Годі вже, годі шухеру. У вас своє, у мене своє. Я роблю тільки те, що наказано.
АНТИГОНА Скільки тобі років?
ВАРТОВИЙ Тридцять дев'ять.
АНТИГОНА У тебе діти є?
ВАРТОВИЙ Атож, двоє.
АНТИГОНА Ти їх любиш?
ВАРТОВИЙ А що вам до того?

*Він починає ходити з одного кінця кімнати у другий.
Протягом однієї хвилини чути тільки гук його кроків*

АНТИГОНА (*дуже лагідно*) Ви вже давно вартовим?
ВАРТОВИЙ Після війни почав. Сержантом на війні був, а тоді до сторожі записався.
АНТИГОНА Треба бути сержантом, щоб стати вартовим?
ВАРТОВИЙ В основному, так. Або сержантом, або солдатом особливої бригади. Однак, ставши вартовим, сержант втрачає свої нашивки. Ось, наприклад: я зустрічаю відділ рекрутів, і вони не сміють мені салютувати.
АНТИГОНА Он як?
ВАРТОВИЙ А як же. Треба, однак, зазначити, що загалом вони таки салютують. Рекрути знають, що вартовий — перевага. Ось візьмим платню. Не тільки звичайну платню вартового отримувеш, а й таку, як і в особливій бригаді. А ще й протягом шести місяців — як додаток — заборговану сержантську платню доплачують. Окрім того, для вартових ще й інші вигоди: квартира, опалювання, різні там знижки тощо. Кінець кінцем, вартовий з двома дітьми заробляє куди краще, ніж сержант дійсної служби.
АНТИГОНА Он як?
ВАРТОВИЙ А як же. Від того між вартовими та сержантами і вічне суперництво. Ви, можливо, вже зауважили, що сержант удає, мовляв, вартовий йому не рівня. І все то через огі підвишки для сержантів, через те, мовляв, сержантові легше підвищення отримати. Ну, що ж, зеренце правди і тут є. Щоб дістати підвищення рангу, вартовому куди довше чекати треба, ніж звичайному воякові. Та й тяжче воно. Але ви не повинні забувати, що бригадир вартових — щось далеко вище, ніж старший сержант.
АНТИГОНА (*раптом*) Слухай...
ВАРТОВИЙ Ну.
АНТИГОНА Я незадовго вмру.

ВАРТОВИЙ не відповідає. Тиша. Він ходить з одного кінця сцени в другий. По хвилі знов починає говорити.

ВАРТОВИЙ Та й, з другого боку, вартового більше шанують, ніж сержанта активної служби. Вартовий, хоч і у війську, а вже майже на державній службі.
АНТИГОНА Яку смерть вони вибрали для мене?
ВАРТОВИЙ Не знаю. Чув, що, здається, щоб не заплямити місто вашою кров'ю, замурують вас у яму.
АНТИГОНА Живцем?
ВАРТОВИЙ Ну, так, спершу живцем.

Тиша. ВАРТОВИЙ витягає кисет.

АНТИГОНА О могило! О весільне ложе! О моя підземна оселе! (Вона, сидівши на стільці, здається дуже маленькою посеред великої порожньої зали. Їй наче трохи холодно. Вона обіймає коліна руками, шепочить.) Зовсім сама...

ВАРТОВИЙ (який уже закінчив скручувати тютюн) У печерах Гадесу, за ворітьми міста. Ще й під палючим сонцем. Ото ще роботка для тих, на кого випаде черга! Спершу думали, армія за те візьметься, та, якщо судити з останніх новин, то, здається, воно буде знову завданням для сторожі. Сторожа ще й не з таким давала собі раду. А ще дивуються, що між вартовим та сержантом активної служби вічне суперництво...

АНТИГОНА (шепоче, вона дуже втомлена) Дві тварини...

ВАРТОВИЙ Що за дві тварини?

АНТИГОНА Дві тварини притиснулися б одна до другої, щоб зогрітись. А я зовсім сама.

ВАРТОВИЙ Коли вам чогось треба, то то інша річ. Я можу закликати посланця, і він принесе.

АНТИГОНА Ні, не треба. Я тільки хочу, щоб ти передав одній особі листа. Тоді, коли я вже не житиму.

ВАРТОВИЙ А то що знов? Якого листа?

АНТИГОНА Листа, що його я напишу.

ВАРТОВИЙ Е ні, того вже я не допущу. Досить шухеру. Листа! Якраз того ще й бракувало. З-за якихось дівтацьких вигадок мені ще шию в петлю всадити доведеться.

АНТИГОНА Якщо згодишся передати листа, дам тобі оцей перстень.

ВАРТОВИЙ Золото?

АНТИГОНА Так. Золото.

ВАРТОВИЙ Ви розумієте, якщо мене обшукають і знайдуть оту іграшку, то — військовий суд на місці. І тоді шабаш. Вам воно байдуже, правда? (Поглядає на перстень.) От що я можу зробити. Коли хочете, я можу записати в моєму нотатникові те, що ви хотіли сказати, а тоді вирву картку і передам. Якщо буде моє письмо, то воно не те саме.

АНТИГОНА (в неї очі заплющені, вона шепоче з конвульсивним усміхом) Твоє письмо... (Здрігається.) Ох, яке воно все гидке, яке воно все гидке...

ВАРТОВИЙ (розсерджений, вдає, нібито віддає персня) Ну, що ж, коли не хочете, то мені байдуже.

АНТИГОНА Добре. Залиши собі перстень і пиши. Але швидко. Бодай щоб часу вистачило написати. Пиши: «Коханий...»

ВАРТОВИЙ (узяв зшиток і гризе олівця) Ага, для коханого, що?

АНТИГОНА «Мій коханий, я хотіла б умерти, і ти, можливо, не захочеш більш мене любити...»

ВАРТОВИЙ (писавши, повторює повільним басом) «Мій коханий, я хотіла б умерти, і ти, можливо, не захочеш більш мене любити...»

АНТИГОНА «І Креон мав слухність, воно страшно, тепер, поруч із цим чоловіком, я не знаю більше, чому я вмираю. Мені страшно...»

ВАРТОВИЙ (якому важко встигнути записати) «Креон мав слухність, воно страшно...»

АНТИГОНА «Ох, Гемоне, наш маленький синок. Тільки тепер я розумію, яке нескладне життя...»

ВАРТОВИЙ (зупиняється) Гей, та почекайте трошки. Ви надто швидко говорите. Як мені за вами встигнути?

АНТИГОНА Де ти зупинився?

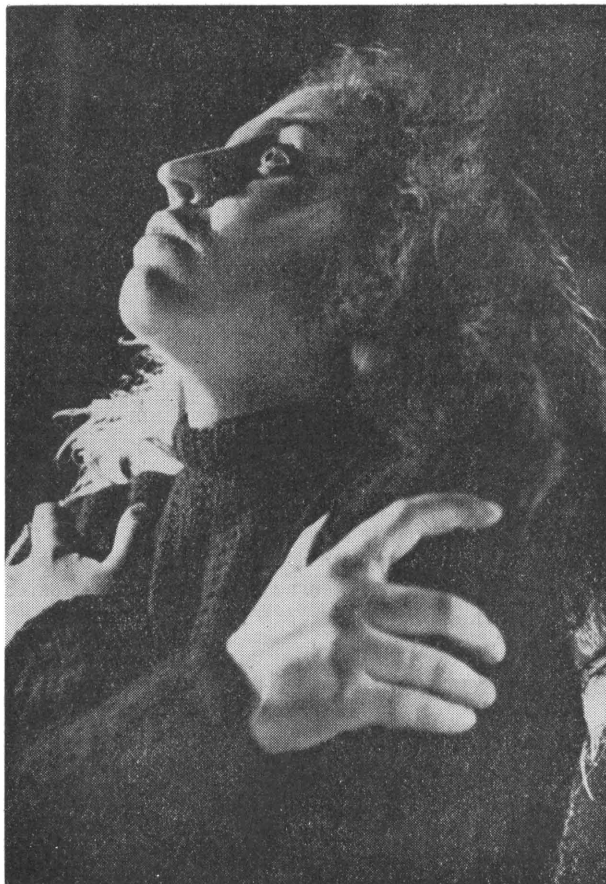
ВАРТОВИЙ (відчитує) «...воно страшно, тепер, поруч із цим чоловіком...»

АНТИГОНА «Я вже навіть не знаю, чому я вмираю...»

ВАРТОВИЙ (пише, час до часу гризучи олівця) «Я вже навіть не знаю, чому я вмираю...» Людина ніколи не знає, чому вона вмирає.

АНТИГОНА (веде далі) «Мені страшно...» (Спиняється і раптом підводиться.) Ні. Закресли оте все. Краще хай ніхто не знає. Буде так, наче б вони побачили мене зовсім голою і доткнулися до мене, коли я буду мертва. Напиши тільки «вибач».

ВАРТОВИЙ Отже, як — закреслити кінець і тільки написати «вибач»?

Антигона — Єлисавета Шашаровська. Ансамбль українських акторів під керівництвом Володимира Блавацького. Регенсбург, весна 1948

Antigone: Yelysaveta Chacharovska. Le Théâtre Ukrainien en exil sous la direction de Blavatzky à Regensburg, printemps 1948

АНТИГОНА Так. «Вибач, коханий. Без маленької Антигони ваше життя було б безтурботне і спокійне... Я тебе люблю.»

ВАРТОВИЙ «Без маленької Антигони ваше життя було б безтурботне і спокійне. Я тебе люблю.» То й усе?

АНТИГОНА Атож, усе.

ВАРТОВИЙ Дивний лист.

АНТИГОНА Так, дивний лист.

ВАРТОВИЙ І до кого він адресований? *(На ту мить відчиняються двері. З'являються інші ВАРТОВІ. АНТИГОНА дивиться на них; на ПЕРШОГО ВАРТОВОГО. Він ховає перстень у кешеню і впорядковує зшиток з урочистим виглядом. Зустрівши погляд АНТИГОНИ, він вигукує, щоб додати собі певности.)* Ну! Без шухеру! *(АНТИГОНА всміхається, блідне, опускає голову і йде, не промовивши й слова до інших ВАРТОВИХ. Відхід.)*

Вихід: ХОР покvapно.

ХОР Га! Ось і закінчилось усе для Антигони. Тепер Креонова черга. На всіх черга прийде.

Вихід: вдирається з криком ПОСЛАНЕЦЬ.

ПОСЛАНЕЦЬ Королева! Де королева?

ХОР Що ти від неї хочеш? Маєш їй сказати щось?

ПОСЛАНЕЦЬ Страшну новину. Тількищо вкинули Антігону в яму. Та не встигли ще прикотити останні брили, як Креон і всі ті, що його стережуть, чують, аж хтось голосить у гробі. Замовкли, наслухають — не голос Антігони. Інший голос чути з глибини. Усі дивляться на Креона. І той, хто перший здогадався, той, хто вже перед усіма іншими довідався, той нараз як не закричить. Просто божевільний: «Заберіть каміння! Заберіть каміння!» Раби кидаються на брили, і поміж ними король — аж руки собі скривавив. Нарешті ворухнулось каміння, і той, що найтонший, втиснувся в отвір. Дивиться, а Антігона у гробі повісилась на власному поясі. Пояс із зелених, голубих, червоних ниток, неначе оті ленти, що діти собі на шиї зав'язують. А Гемон тримає її в обіймах та й плаче, обличчя заховане в її шатах. Ще один камінь відкинули, і нарешті Креон зійшов наниз. Усі бачать сиву голову в тіні на дні ями. Він пробує підвести Гемона. Він його благає. Гемон не чує. Тоді, нараз, підводиться, очі гнівні. Зовсім неначе отой маленький хлопчик, що ним він був колись, дивиться він на батька. Хвилину нічого не говорить. А тоді зненацька плює йому в обличчя і витягає меч. Креон відскочив поза обсяг меч. А Гемон ще раз — зирк на нього. Очі дитячі, в них зневага. І Креон не може уникнути погляду, що мов лезо меч. Гемон ще раз дивиться на старого, що стоїть у другому кінці печери, тремтить. Нічого не говорить Гемон, а просто вбиває собі меч у живіт, лягає поруч з Антігоною та обіймає її у величезній червоній калюжі.

Відхід: ПОСЛАНЕЦЬ. Вихід: КРЕОН із ПАЖЕМ.

КРЕОН Нарешті вони лежать разом, одне коло одного. Нарешті. Нарешті вони обмиті, заспокоєні. Трошки тільки бліді, але такі ж спокійні. Двоє коханців після першої ночі. Вони зробили своє.

ХОР Але не ти, Креоне. Для тебе ще одна новина. Еввідіка, королева, твоя жінка...

КРЕОН Добра жінка, яка завжди говорить про садок, варення, в'язання, про своє безконечне в'язання для бідних. Дивно, що бідним постійно треба в'язаних речей... Здавалося б, що їм крім в'язання нічого не потрібно...

ХОР Бідні у Тебах цієї зими мерзнутимуть, Креоне. Після смерти сина королева поклала свої спиці для в'язання, спокійно і тверезо, так, як вона звичайно робить, можливо, тільки ще трошки спокійніше, ніж звичайно. А тоді пішла до кімнати, до своєї кімнати, яка пахне левандою, з вишиваними серветками, з плюшем. Вона пішла туди, щоб перетяти собі горло, Креоне. Тепер вона витягнулась на одному з маленьких старомодних ліжок, там само, де ти одного вечора вперше прийшов до неї, коли вона була ще дівчиною. У неї той самий усміх, тільки трошки сумніший. І якби не було отієї великої червоної плями на білизні навколо її шиї, можна було б подумати, що вона спить.

КРЕОН Вона теж. Вони всі сплять. Воно й добре. Важкий був нічний день. *(Павза. Він раптом каже.)* Воно мусить бути добре — отак заснути.

ХОР І ти тепер зовсім сам, Креоне.

КРЕОН Атож, зовсім сам. *(Тиша. Він кладе руку на плече ПАЖЕВІ.)* Малий...

ПАЖ Що, пане?

КРЕОН Тобі хібащо скажу, коли ніхто не слухає. Вони не розуміють, усі інші. Людина стоїть отак перед працею, яку треба виконати, і не може просто взяти та й закласти руки за спину. Кажуть — брудна отая праця. Але якщо ми її не виконаємо, то хто її виконає?

ПАЖ Я не знаю, пане.

КРЕОН Певно, що не знаєш. Ти щасливий. Ніколи не треба нічого знати. Ти квапишся вирости, правда?

ПАЖ О, авжеж, пане!

КРЕОН Дурне ти ще та мале. Ніколи не треба виростати. *(Здалля дзвонить годинник. Він шепоче.)* П'ята година. Що сьогодні о п'ятій годині?

ПАЖ Нарада, пане.

КРЕОН Ну, що ж, коли нарада, то ми туди і підемо.

Відхід: КРЕОН, спираючись на ПАЖА.

ХОР (*підходить ближче до глядачів*) От і все. Ясна річ, якби Антігона ніколи не народилась, усе було б тихо і спокійно. Усі жили б мирно, без перешкод. Але тепер і так усе закінчено. І всі знову спокійні. Усі, хто мали померти, померли. Ті, хто вірили у щось, і ті, хто вірили в цілком протилежне, і навіть ті, хто ні в що не вірили, а просто отак застрягли в сітці, нічого не розуміючи. Усі вже мертві, всі задеревіли, всі непотрібні, всі вже починають гнити. А ті, хто ще живуть, незабаром почнуть помаленьку їх забувати і перекручувати їхні ймення. Усе закінчено. Антігона тепер заспокоїлась, і ми ніколи не довідаємось, від якої гарячки визволила її смерть. Вона виконала свій обов'язок. Широка хвиля смутку вкрила Теби і спорожнілий палац, де й Креона невдовзі спіткає смерть. (*Під час цієї мови ввійходять ВАРТОВІ. Вони розсідаються на лавці, з пляшками горілки, з кашкетами, зсунутими набакир, і починають партію карт.*) І залишилися тільки вартові. Для них усе, що тут відбувається, байдуже. Їхня хата скраю. Вони гуляють собі далі в карти.

Завіса закриває видовище під час, коли ВАРТОВІ саме розкладають карти.

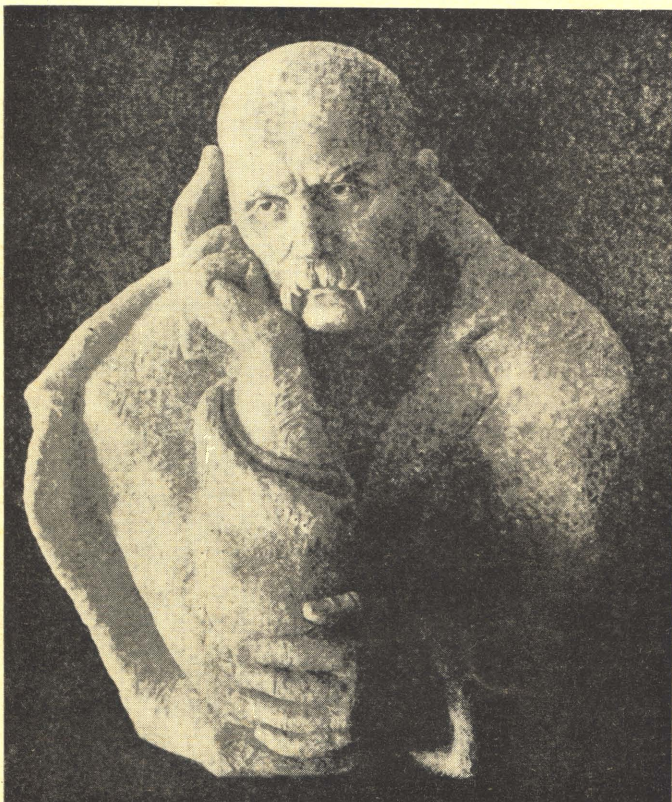
УКРАЇНА

UKRAINE
AND THE WORLD
ET LE MONDE
UND WELT

іСВІТ

РЕЛІГІЙНЕ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ • ЛІТЕРАТУРА • МИСТЕЦТВО • НАУКА

1961: the year of shevtchenko

*Тарас Шевченко
погруддя Олександра Архипенка,
Клівленд, Огайо, США*

*Taras Shevtchenko (1814-1861),
the Bard of Ukraine:
Sculpture in Cleveland, Ohio, U.S.A.,
by the great Ukrainian statuary
Alexander Archipenko*

зошит 22-23

ганновер 1961-1962

diasporiana.org.ua